

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Marxismus ve středoevropské archeologii

Bc. Ester Sosnová

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Marxismus ve středoevropské archeologii

Bc. Ester Sosnová

Vedoucí práce:

Mgr. Luboš Chroustovský, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň

2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedeníh pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Mgr. Lubošovi Chroustovskému Ph.D., za jeho neskonalou ochotu, podnětné rady a cenné informace.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 MARXISMUS.....	2
2.1 Morganova periodizace	5
2.2 Morgan – Engelsovo schéma.....	6
2.3 Vladimír I. Lenin (1870–1924) – Leninismus	7
2.4 Josif V. Stalin (1878–1953) – Stalinismus	8
2.5 Lev D. Trockij (1879–1940) – Trockismus	9
2.6 Neomarxismus	9
3 MARXISMUS VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH A ARCHEOLOGII.....	10
3.1 Přehled vývoje.....	13
3.1.1 Období 1939–1945.....	14
3.1.2 Období 1945–1968.....	15
3.1.2.1 Jaroslav Böhm (1901–1962).....	20
3.1.2.2 Gordon Vere Childe (1892–1957).....	22
3.1.3 Období 1968–1989.....	24
3.1.4 Současnost.....	27
4 MARXISMUS V ZAHRANIČNÍ ARCHEOLOGII.....	29
4.1 SSSR	29
4.2 Ukrajina a Bělorusko	33
4.3 Polsko	34

4.4 Maďarsko	37
4.5 Severní Korea	38
5 IDEOLOGIE V ARCHEOLOGII.....	39
6 SYSTEMATICKÝ PRŮZKUM ARCHEOLOGICKÝCH PUBLIKACÍ	41
6.1 Cíle a teoretické otázky	41
6.2 Terminologie marxismu (klíčová slova).....	42
6.3 Analýza a deskriptivní systém (databáze)	46
6.3.1 Popis databáze	47
6.4 Výsledky a interpretace	50
6.4.1 Zhodnocení studovaných děl z hlediska marxismu	50
6.4.1.1 Studie o periodizaci pravěkých dějin (Böhm 1953)	50
6.4.1.2 K počátkům patriarchátu ve střední Evropě (Neustupný 1967)	52
6.4.1.3 Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeologii (Ambros ed. 1978).....	53
6.4.1.4 Pravěké dějiny Čech (Pleiner – Rybová eds. 1978)	56
6.4.2 Sledování výskytu vybraného vzorku klíčových slov a jejich předpokládaného vlivu na celkový charakter díla	57
6.4.2.1 Studie o periodizaci pravěkých dějin (Böhm 1953)	58
6.4.2.2 K počátkům patriarchátu ve střední Evropě (Neustupný 1967)	60
6.4.2.3 Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeologii (Ambros ed. 1978).....	62
6.4.2.4 Pravěké dějiny Čech (Pleiner – Rybová eds. 1978)	64
6.4.3 Srovnání jednotlivých zkoumaných děl v rámci aplikace marxistických myšlenek a následné porovnání odlišných přístupů	66

7 ZÁVĚR	71
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	72
9 RESUMÉ	82
10 PŘÍLOHY	83
10.1 Seznam příloh	83

1 ÚVOD

Předkládaná diplomová práce se zabývá posouzením vlivu hlavních tezí marxismu na archeologické bádání v rámci středoevropské archeologie a nastiňuje vývoj oboru v Československu v dobách komunistického útlaku, čili v letech 1948–1989. Průběh dvacátého století je varovnou připomínkou, že archeologický obor může být snadným cílem pro zneužití politickými systémy, pro něž skýtá vsutku obstojnou ideologickou základnu, která pak funguje ve prospěch propagandistických cílů politického aparátu. Práce se tak zaměřuje na zdánlivé pronikání jednoho z těchto totalitních systémů – komunistického režimu, který se vyznačuje povinnou státní ideologií – marxismem-leninismem, jenž pronikl do všech oblastí společenského života, vědecké obory nevyjímaje.

V práci jsem se proto zaměřila na studium vybraného literárního vzorku, kde jednotlivé texty představují odlišný přístup k tomuto povinnému světonázoru. Základem pro vytvoření teoretického modelu je předpoklad, že charakter díla výrazně ovlivňuje aplikaci marxistických tezí (či spíše pozdějšího marxismu-leninismu) a v rámci obecně zaměřených děl se tyto myšlenky uplatňují pouze na informativním základě, a to nikoliv z vlastního zájmu, nýbrž z povinnosti vůči politické situaci. Hypotéza je rozvíjena na základě teoretických otázek, které jsou řešeny pomocí vymezených klíčových slov pocházející z marxistické terminologie. Pomocí těchto termínů jsou pak rozpracována jednotlivá hlediska zkoumaných titulů z pohledu užívání klíčových slov či jejich kvantity v rámci vlastního textu.

2 MARXISMUS

Marxismus představuje filozofický směr, jenž byl vypracován německým ekonomem, filozofem, sociologem a novinářem Karlem Marxem (1818–1883). Marx se ve svém londýnském exilu vrhnul na studium politické ekonomie, což vyústilo v jeho nejproslulejší a nejvýznamnější dílo – *Kapitál* s podtitulem *Kritika politické ekonomie* (Marx 1867), v němž analyzoval a kritizoval kapitalistickou společnost.

Tento teoretický rámec byl dále rozvinut i Marxovým celoživotním přítelem, finančním podporovatelem a spolupracovníkem Bedřichem Engelsem (1820–1895). Jednalo se především o převratné myšlenky v ekonomické, sociologické a politické sféře (*Durozoi 1994, 174*). Myšlenkový proud byl vymezen na základě následujících zdrojů – na syntézách představitele klasické německé filozofie George F. Hegela (1770–1831), materialistického filozofa a antropologa Ludwiga Feuerbacha (1804–1872) – převzata byla zejména jeho kritika náboženství, anglických ekonomů (např. David Ricardo, J. S. Mill) a francouzských utopických socialistů (např. Henri de Saint-Simon, Charles Fourier; blíže např. *Heywood 2003, 111, Valeš 2007, 258*). Na těchto principech vyvstala vlastní teorie, jež by se dala dále rozčlenit na další tři oblasti, a to marxistickou filozofii, kde jde primárně o historický a dialektický materialismus, politickou ekonomii a vědecký komunismus (*Durozoi 1994, 174; Skřivan 2002, 312*). Marx s Engelsem vypracovali složitější a systematictější teorii, díky níž údajně přišli na „zákonitosti dějin“ a předpovídali nevyhnutelné revoluční svržení kapitalismu, společně tak vytvořili nový světový vědecký názor, jehož primární podstatou bylo materialistické chápání přírody i společnosti, což vyústilo v sepsání Manifestu komunistické strany roku 1848 (*Engels – Marx 1848, Durozoi 1994, 176; Heywood 2003, 112*). Rozdíl v Marxově a Engelsově pojetí je především ten, že Engels se primárně zajímal o pojetí státu,

zatímco Marx mapoval rozvoj komunistické společnosti (*Vlček – Vacura 2011, 81*).

Marxismus jako politicko-ekonomický systém vychází z materialistického pojetí, kdy jsou výrobní síly společně s výrobními vztahy stěžejními body ekonomické struktury. Marxem byla vypracována teorie nadhodnoty, akumulace kapitálu, periodických krizí kapitalistické ekonomiky a postupného zbídačení proletariátu, od čehož se odrazilo politické přesvědčení, v němž je nutné upřednostňovat mezinárodní spolupráci proletariátu v třídním boji proti buržoazii. Na základě teorie dialektického a historického materialismu měl kapitalismus spět k zániku, který podporovaly války a krize, čehož měl využít právě revoluční proletariát a chopit se moci. Skrze přechodnou fázi proletářské diktatury mělo nastat období beztřídní společnosti (*Skřivan 2002, 193–194*).

Jak již bylo zmíněno, Marx se zasloužil především o vypracování nového socialistického směru, který označoval za vědecký. Šlo v něm o odkrytí podstaty společenského a dějinného vývoje, nikoliv o kritiku kapitalismu, což bylo primárním tématem většiny socialistů (*Heywood 2003, 128*). Lišil se převážně osvojením historického materialismu (materialistického pojetí dějin), což vedlo k jeho tvrzení, že základem všech forem společenského a historického vývoje jsou materiální poměry, proto nejdůležitější ze všech lidských aktivit je produkce prostředků, které lidé potřebují ke svému přežití. Marxismus se ve výsledku proměnil v soubor vědeckých pravd a Engels prohlásil, že odhalil „zákonitosti dějinného a společenského pohybu“. Tím se tedy naprosto odpoutal od myšlenek německého filozofa G. W. Hegela, který naproti tomu chápal dějiny jako vývoj tzv. „světového ducha“ (*Heywood 2003, 129*). Od něj však převzal dialektiku, kterou ovšem vyložil materialistickým způsobem. Dialektika je vzájemné působení protikladných sil, které vedou k určitému vyššímu vývojovému stádiu – pokroku, jenž je výsledkem vnitřních

konfliktů. Historickou změnu tedy vysvětloval vnitřními rozpory každého z výrobních způsobů, které byly důsledkem soukromého vlastnictví (Heywood 2003, 129–130).

Základním prvkem marxismu je třídní boj proletariátu (někdy označován jako dělnická třída), který je představován nemajetným lidem, kteří se živí prodáváním své pracovní síly. Marxismus tak pracuje s principem dělení společnosti do tříd, které jsou zde brány za hlavní dějinné aktéry. Dělbá společnosti na vlastníky výrobních prostředků (buržoazie) a proletariát měla nutně vyústit ve svržení kapitalismu proletářskou revolucí. Marxistický model dvou tříd se vyznačuje nesmiřitelným konfliktem mezi buržoazií a proletariátem. Třídy souvisejí s ekonomickou mocí, danou vztahem jednotlivce k výrobním prostředkům (Heywood 2003, 118–119). Lze říci, že ekonomická základna je tak v tomto pojetí skutečným základem společnosti, na jejíchž principech se dá vystavět nadstavba představující nemateriální aspekty světa – duchovní prvky (např. ideologické, právní, politické aj.). Je vytvářena ekonomickým systémem, který je ve výsledku prezentován těmito formami – feudalismem, kapitalismem či socialismem. Marx analyzuje třídní systém k potřebě rozluštění dějin, na jejichž základech by mohl předvídat, jakým dalším směrem se kapitalismus může ubírat. Vypracoval analýzu dějin a společnosti, která mu měla pomoci pochopit následující vývoj, který je rozdělen do pěti etap - 1) primitivní komunismus, který charakterizuje kmenové zřízení a v němž byl hlavním zdrojem konfliktu materiální nedostatek, 2) otrokářský řád označující starověké, čili antické společnosti, kde konflikty nastávaly mezi otrokáři a otroky, 3) feudalismus, u něhož probíhá rozbroj mezi pozemkovými vlastníky a nevolníky a nakonec kapitalismus, což je stěžejní téma celého marxismu, jelikož zde proti sobě stojí buržoazie a proletariát (Heywood 2003, 130–131; Valeš 2007, 260).

Ačkoliv formy marxismu se mohou zdát na první pohled podobnými, obsah se hluboce lišil. Stalinistická ideologie měla ve své podstatě pramálo společného s revolučním marxismem, jenž byl uplatňován Vladimírem Iljičem Leninem (1870–1924) či Lvem D. Trockým (1879–1940). Právě k Trockého teoriím inklinoval oddaný socialista a významný archeolog Gordon Vere Childe (1892–1957), v opozici tomuto proudu stál již zmíněný stalinistický názor preferující nesmlouvavý socialismus v celém východním bloku, jenž měl také za úkol interpretovat minulost jako samovolnou posloupnost předurčených fází nezávislého společenského vývoje. G. V. Childe obhajoval mírnou kulturní difuzi, která měla vést ke vzájemnému kulturnímu obohacení (*Faulkner 2007, 6*).

2.1 Morganova periodizace

Lewis Henry Morgan (1818–1881) byl americkým etnografem a antropologem, který se zasadil o vypracování teorie, jež se stala výchozím bodem pro nově se tvořící marxismus. Morganova periodizace lidské společnosti byla vytvořena především na základě etnografických pramenů, které doplňovaly historické a v malém množství i archeologické poznatky, čímž vznikl obraz rodového zřízení. Na základě studia vymezil rod, jenž byl ústředním nositelem historického procesu v pravěku. Rod byl stanoven za obecně platnou kategorii společenské organizace a využil pojmy divoštství, barbarství a civilizace, jež na sebe chronologicky navazovaly a jejichž východisko bylo utvořeno na základě pokroku ve výrobě životních prostředků.

Morgan objevil a rekonstruoval předhistoricky základ – materialistické pojetí dějin na základě zkoumání rodových svazků severoamerických indiánů. Marx s Engelsem se snažili o zpracování

výsledků Morganových výzkumů v souvislosti s výsledky materialistického zkoumání dějin, čímž chtěli osvětlit jejich celkový význam. Avšak samotný Karl Marx zemřel ještě dříve, než k tomuto schématu zaujal kritický názor. Ovšem Engels na základě Morganovy práce Společenské zřízení amerických Indiánů (1881) přejal schéma, které dále rozpracoval ve své knize Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu (1884), v níž dále rozšířil periodizační princip, a to výhradně v oblasti hospodářské základny. Také zpřesnil charakteristiku vyššího stupně barbarství, ostatně toto téma bylo pro svoji historickou souvislost s dalším vývojem stěžejní (*Marx – Engels 1967, 57*).

2.2 Morgan – Engelsovo schéma

Vycházejí z Morganovy periodizace, využívá i Engels pojmy jím stanovené, čili navrhuje ekonomický postup od divoštví lovce a sběrače, pro něž je charakteristické skupinové manželství, přes zemědělský barbarismus charakterizovaný párovou rodinou až po civilizaci, založenou na městských základech v Egyptě, Mezopotámii, Řecku a Římě, kde je již přirozená monogamie (*Engels 1949, 25, 29, 52*).

Jde o aplikování společenského vývoje na lidskou minulost, v níž tři základní etapy (viz výše) jsou dále členěny do fází, např. nejvyšší stupeň barbarství, představovaný tavením železné rudy, po kterém následuje přechod v civilizaci na základě vynálezu hláskového písma (*Engels 1949, 29*).

Neolit, představující nejvyšší stupeň divoštví s sebou přináší neolitickou revoluci zapřičiňující rozpad párové rodiny a přechod z matriarchální společnosti v patriarchální, což znamená začátek psaných

dějin. Nárůst dobytka zapříčiňuje nedostatek pracovní síly a v důsledku této skutečnosti se začíná rozvíjet otrokářství (*Engels 1949, 53, 56*).

Dobrym příkladem pro nově se rodící státní instituci nám může posloužit Athénský stát, v němž stále figurující stará rodová organizace byla již značně podryvaná otroctvím, hromaděním majetku (fungovala pouze rodinná dědičnost, nikoliv v rodu), bohatství se tak stalo principiální hodnotou (*Engels 1949, 99*). Této společenské degradaci tak chybělo pouze zaštiťující zřízení soukromého vlastnictví, proto tedy vznikl stát, který představuje dokonalý rozpad na třídy – majetné a jimi vykořisťované, čili vláda jedné nad druhou. Athénské obyvatelstvo tak bylo rozčleněno do tří tříd – šlechtici, rolníci a řemeslníci (*Engels 1949, 99, 101*). Rodící se státní instituce rozprášila na attickém území základní společenské jednotky – fratricie a rody svým celospolečenským přeorganizováním do tříd, do nových odvětví zaměstnání, což bylo i pohnutkou pro rozmach otroctví (*Engels 1949, 105*).

2.3 Vladimír I. Lenin (1870–1924) – Leninismus

Marxistický revolucionář a politický vůdce, zakladatel bolševické strany a hlavní strůjce Velké říjnové socialistické revoluce roku 1917, který do své smrti působil v čele Sovětského svazu. Kromě své výrazné politické angažovanosti se Lenin zasadil o revizi a následně nejúčinnější rozvinutí marxismu (*Coreth et al. 1993, 105*). Stěžejními body jeho studia byla otázka organizace a revoluce. Navázal tak na Marxovy základní myšlenky ohledně revoluce, po níž má nastat dočasná proletářská diktatura, která vyústí k úplnému komunismu (*Heywood 2003, 133–134*). Ideou bylo vytvoření politické strany, což iniciovalo značný odklon od

Marxových tezí, jež pracovaly s myšlenkou proletariátu, jakožto spontánním výsledkem revolučního třídního vědomí.

Výsledkem leninské teorie je existence monopolistické strany, která jako jediná hájí zájmy proletariátu a vede revoluci k jejímu naplnění – vybudování komunismu. Čili taková strana musí být vůdčí politickou stranou a nadřazenou všem ostatním institucím, což přirozeně vede k monopolistickému státu. Státy využívající marxismus-leninismus za svůj politický světonázor svěřují vládnoucím komunistickým stranám neomezenou politickou moc (*Heywood 2003, 134–135*).

2.4 Josif V. Stalin (1878–1953) – Stalinismus

Ruský revolucionář, který byl v letech 1924–1953 vůdcem Sovětského svazu. Ačkoliv napsal několik teoretických děl, nikdy nebyl považován za významného teoretika. Stalinismus bychom mohli spíše chápat jako osobitý politicko-ekonomický systém, který se tvrdě uplatnil především na území Sovětského svazu. Ideologickým dědictvím tohoto „směru“ je pak teorie „socialismu v jedné zemi“, čili nedochází k revoluci v mezinárodním měřítku. Tato teorie zapříčinila rozsáhlé industrializace a kolektivizace, což posloužilo k odůvodnění čelit kapitalistickému obklíčení a likvidovat třídu bohatších rolníků. Jeho směr by se dal označit jako pseudomarxistické pojetí třídního boje, který se dovolával ruského nacionalismu (*Heywood 2003, 136*).

Stalin vytvořil také svou periodizaci s hlavními pěti epizodami, kde se kryjí hlavní typy výrobních poměrů se společenskou organizací, čili hospodářská základna s nadstavbou. Jedná se o řád prvotně pospolný, otrokářský, feudální, kapitalistický a socialistický (*Stalin 1949, 56*).

2.5 Lev D. Trockij (1879–1940) – Trockismus

Lev D. Trockij byl marxistou, politickým myslitelem a revolucionářem. Jádrem jeho teoretických myšlenek je permanentní revoluce, podle které může být v zemi nastolen socialismus, aniž by státní zřízení muselo projít buržoazním stadiem vývoje (*Heywood 2003, 181*).

2.6 Neomarxismus

Zatímco v zemích východního bloku panoval tvrdý totalitní systém pracující na základě ortodoxního marxismu, na západě se vyskytly vhodné příležitosti k utvoření opozičního proudu označovaného jako neomarxismus. Tento moderní marxismus, jak bývá někdy nazýván, byl vlastně pokusem o úpravu klasické Marxovy myšlenky s důrazem na zachování věrnosti určitým marxistickým zásadám a metodologii. Tento přístup byl především vytvořen na základě nenaplnění Marxovy vize o zhroucení kapitalismu. Neomarxismus se spíše věnuje Hegelovu pojetí a více pracuje s myšlenkou člověka jako tvůrce, čili k lidem se přistupuje jako k dějinným tvůrcům, čímž v této roli nahradili výrobní síly (*Heywood 2003, 136–138*).

3 MARXISMUS VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH A ARCHEOLOGII

Teoretické směry a různé interpretace evropské minulosti nelze oddělit od historických událostí, které hrály důležitou roli při ovlivňování či dokonce určování směru oboru ve dvacátém století. Archeologové vždy pracovali pro společnost a rozdíly v kulturních tradicích či v měnící se politické situaci měly na bádání vliv pokaždé. V některých časových úsecích lze archeologii považovat za politickou disciplínu, což se týkalo především zemí, jež byly svazovány diktaturami nacismu či komunismu (*Milisauskas 2011, 9*). Vzhledem k využití marxistické filozofie komunistickým politickým systémem pronikla taktéž tato teorie do mnoha vědeckých oborů, archeologii nevyjímaje. Je samozřejmě diskutabilní, do jaké míry bylo využití této filozoficko-ekonomické teorie dobrovolné či sloužila spíše jako nucený rámec, kterého bylo v daném období třeba dodržovat.

Marxismus v archeologii se samozřejmě začal nejdříve projevovat na území SSSR, od roku 1928 se zde začaly plnit první pětileté plány a vědecké disciplíny sloužily cílům komunistické strany (*Milisauskas 2011, 11*). Po druhé světové válce se Evropa rozdělila na dvě oblasti – západní a východní. Západ představoval demokratický blok, zatímco východ byl svázán komunistickým režimem s jeho ustanovenou státní ideologií marxismem-leninismem, základním učením socialistických revolucí, následně i socialistických, komunistických a dělnických společností, hnutí a stran (*Milisauskas 2011, 12*).

Existuje mnoho způsobů uplatňování marxistických tezí, přičemž klasické přístupy se většinou zabývaly pojetím historického materialismu, který vedl k materialistické interpretaci historie. Klasičtí marxisté věřili, že historické změny jsou dialektické a jsou řízeny třídním bojem, pozdější

marxistická perspektiva archeologie zdůraznila role ideologie a kritiky, která je ovšem záležitostí západního bloku, kde svobodné studium umožnilo rozmach široké škály marxistických přístupů k archeologii (*Krekovič – Bača 2013, 262*). Ačkoliv v naší oblasti byl marxismus-leninismus povinným socialistickým světonázorem, do archeologického výzkumu nepronikl jako paradigma téměř vůbec (*Turek 2017, 629*). Většina zdejších archeologů se ani nepokusila začleňovat marxistickou teorii do svých prací, jelikož stále byli věrní kulturně-historickému paradigmatu, které bylo i nadále tolerováno. Teorie byla jakýmsi rizikem – špatné použití mohlo pro autora znamenat zcela fatální důsledky (*Neustupný 2017, 155*).

Zjednodušeně lze říci, že primární rozdíl mezi západním a východním blokem je ten, že na západě se tato rozličná pojetí shodovala s marxismem někdy jen názvem, zatímco v našich oblastech (konkrétněji v Československu) byl vnímán jako pouhá konstanta, stanovená oficiální politickou doktrínou (*Krekovič – Bača 2013, 262*). Marxismus byl tak spíše využíván v propagandistické sféře, v jejímž zájmu se v poválečném období uskutečňovaly pouze výzkumy raně středověkých lokalit, jež byly spojeny se slovanským etnikem, což vedlo ke vzniku tzv. „slovanské archeologie“, pomocí níž se hledaly společné kořeny s Rusy. Šlo především o zdůraznění kladného bratrského vztahu mezi Československem a SSSR, čili zjednodušeně šlo pouze o politickou agitaci. Ovšem v padesátých letech se podpory dočkaly také výzkumy zabývající se paleolitem a počátkem člověka, což byl projev komunistického odporu vůči církvi (*Turek 2007, 629*).

Ačkoliv se jiné než marxistické pojetí vědy zcela nevytratilo, tak ve stalinistickém období (na našem území 1948–1955) pak zbývalo velmi málo prostoru pro jiný než marxistický výklad, kdy archeologie měla být v souladu s hlavními stalinovskými principy pro historické vědy, šlo

především o zásadní problémy rozvoje primitivních, starověkých i raně třídních společností, dále pak o studium historie výrobců hmotných statků a pracovních mas, dějiny národů (*Milisauskas 2011, 12*). Ačkoliv komunistický režim v mnoha směrech zastavil vývoj archeologie jako vědeckého oboru, především pak po teoretické stránce, která utrpěla převážně znemožněním kontaktu se zahraničními vědci (v tomto případě se samozřejmě jedná o představitele „západní“ archeologie) a všudypřítomně se projevujícím politickým aparátu, např. na konferencích v podobě dohledu tajných policistů, v mnoha směrech byl obor naopak obohacen o řadu poznatků, mezi něž se například řadí rozmach velkomoravského období a jeho památek, které ještě na počátku 20. století nebyly známy. V pravěké archeologii se pak podařilo dosáhnout nových poznatků o neolitu a dokončit systematiku archeologických pramenů eneolitu. Navíc v takřka úplné izolaci byly položeny základy pro nakročení k procesuálnímu paradigmatu (*Neustupný 2017, 160–161*).

Jádro marxistické teorie bylo samo o sobě sporné a obtížně se aplikovalo, a to zejména v období pravěku. Očekávalo se, že každá rozsáhlá archeologická publikace bude odkazovat na „sociální a ekonomické“ hledisko nálezů napomáhající k rozlišení sociální stratifikace. Výsledkem však povětšinou byla formální pojednání, přičemž rozsáhlejší teoretické texty byly většinou založeny na etnografických pramenech využívající základu Engelsovy knihy *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* (*Neustupný 2017, 161*).

Jak již bylo zmíněno výše, marxistické myšlenky nejsou ničím neznámým ani zemím západního bloku, kde se na rozdíl od našeho území mohl tento myšlenkový proud svobodněji uplatňovat a dále rozvíjet, což vedlo i k jeho rozličným způsobům pojetí. Ačkoliv do šedesátých let panovala mezi západními a východními archeology nevěřivost, později se i zásluhou G. V. Childea a úspěšného testování jeho hypotéz o

neolitické a městské revoluci tento vztah proměnil. Marxismus se oprošťuje od spojení s mechanickým materialismem a začíná se o něm uvažovat jako o jedné z vědeckých metodologií. Od sedmdesátých let dokonce někteří západní badatelé začínají marxismus vpravovat do svého výzkumného systému (*Malina – Vašíček 1980, 358*).

Ve východní Evropě po pádu komunistického režimu další rozpracování (potažmo aplikování) marxistických myšlenek do archeologického studia nenašlo uplatnění, zatímco v americké archeologii se tyto myšlenky ke konci 20. století značně rozšířily a doposud jsou populární (*Gąssowski 2017, 7*). Marxismus se zde víceméně objevil jako odpověď na empirickou archeologii praktikovanou v době před šedesátými lety. Tento „nový“ pohled pak pro některé badatele přinesl realističtější pohled na kulturní modely a společenské změny (*Leone 2009, 110–111*).

3.1 Přehled vývoje

Roku 1948 se uskutečnil komunistický státní převrat v Československu – tzv. Vítězný únor, po němž se politická situace radikálně změnila a nastala takřka půlstoletí trvající izolace vůči západním oblastem. Demokracie přestala existovat a politický systém se stal totalitním ve všech směrech. Nastolený režim měl značný dopad na všechny aspekty každodenního života, nevyjímaje ani vědecké obory, které se v následujících desetiletích ocitly v útlaku komunistického politického režimu (*Krekovič – Bača 2013, 261–262*). Ideologický vliv a přímý politický tlak na vědu jsou společnými znaky totalitních režimů (např. nacistické Německo a země SSSR). Východní blok s jedinou povolenou politickou stranou (komunistickou) přijal oficiální státní ideologii

– marxismus-leninismus. Aplikace marxistických tezí byla ve většině případů striktně ideologická a bylo pouze málo snah o vědecké pojetí marxistické archeologie ve smyslu historického materialismu (*Krekovič – Bača 2013, 263*).

3.1.1 Období 1939–1945

Přestože okupační období nevykazuje uplatnění marxismu a přímo tak nesouvisí s náplní této práce, umožňuje vzhled do situace předcházející nástupu komunistického režimu k moci s jeho nařízenou státní ideologií – marxismem-leninismem.

Předcházející třicátá léta byla ještě ve znamení budování oboru, kdy velký prostor dostávali i amatérští archeologové (*Sklenář 2005, 26–27*). Slibný rozvoj domácí archeologie byl ovšem násilně narušen obdobím druhé světové války, která přinesla značný celospolečenský útlum, který vygradoval uzavřením vysokých škol s výjimkou Německé Karlovy univerzity (*Neustupný 2017, 153*). Archeologie v Protektorátu byla v područí německých badatelů a archeologická pracoviště bezprostředně podléhala nacistické kontrole. Mnozí archeologové byli v této neklidné době perzekuováni, např. Ivan Borkovský, který se těmto postihům ze stran politického aparátu nevyhnul ani v následujícím komunistickém režimu. Válečná léta přinášela rozkvět pouze německé archeologii, která byla využívána z propagandistických hledisek, proto v rámci Protektorátu (či spíše v jejích odtržených sudetských oblastech) vznikají nová archeologická pracoviště, např. ústředí archeologické práce v Teplicích – Úřad pro pravěk (*Sklenář 2005, 27–28*).

3.1.2 Období 1945–1968

Ačkoliv se poválečná léta svým způsobem podobala demokratickému systému, komunistický vliv již rostl a sílil, i když prozatím pouze v policejních a armádních složkách (*Neustupný 2017, 152*). Ve druhé polovině čtyřicátých let se archeologické bádání snažilo navázat na pozitivistické směry meziválečného období a pokračovat v evolucionistickém paradigmatu, ale již před rokem 1948 se začínají vyskytovat pokusy o užití marxistické terminologie, kdy se ve velké míře jednalo o aplikaci archeologických dat na schéma L. H. Morgana a B. Engelse (*Sklenář 2005, 29*). V této době započíná také značně proruská komunistická propaganda, v níž Rusové figurují jako slovanští bratři (*Neustupný 2017, 152*). Již brzy po válce začala vláda poskytovat archeologii finance a vznikl tak první velký poválečný program zaměřující se především na raně středověké "slovanské" lokality – raně středověké hrady a další objekty tohoto druhu, které byly zmiňovány v nejstarších písemných pramenech. Takový postup byl v přímém souladu s ideologickou myšlenkou o Čechách jakožto Slovanech, jejichž nejbližšími etnickými příbuznými byli Rusové. Většina archeologů si tak ani neuvědomila, že svým podílem přispívají k proměně archeologické vědy v politický nástroj, který napomáhá komunistické propagandě (*Neustupný 2017, 154; Smetánka 2008, 741*).

Období padesátých let bylo silně poznamenáno přísnou diktaturou Komunistické strany (nazývanou komunistickými teoretiky jako „diktatura proletariátu“) provázenou politickými soudy, které leckdy končily popravou (*Neustupný 2017, 154*). Zcela nepokrytě se projevuje sovětský vliv a aplikování jeho modelů. Podle sovětských vzorů se tak změnil dosavadní klasifikační systémy odborných a vědeckých pracovníků, vznikaly tedy nové vědecké hodnosti – kandidát věd (CSc.) a doktor věd (DrSc), které se kromě obhajoby odborné práce udělovaly na základě zkoušek z ruštiny

a marxismu (*Rataj et al. 2013, 152*). Tento vliv se projevil i v institucionální sféře, kde podle jejího modelu vzniká roku 1952 Československá akademie věd, která nahrazuje starší vědecké akademie – Českou akademii věd a umění a Královskou českou společností nauk (*Sklenář 2005, 29; Neustupný 2017, 154*). Zákon, na němž byla tato instituce založena, určil vedoucí úlohu akademie v oblasti vědeckého výzkumu. Hlavním cílem těchto změn bylo centralizovat vědní disciplíny pod přísnou komunistickou kontrolu (*Neustupný 2017, 154*).

První velké ideologické podpory marxismu se ve svých dílech dopustil Jaroslav Böhm, jehož Studie o periodisaci pravěkých dějin uvedená v Památkách archeologických v roce 1953 se stala nejvýznamnější teoretickou prací marxistické archeologie na českém území padesátých a počátku šedesátých let. Zcela zřetelně se klonil k sovětské archeologii a historický materialismus považoval za jediný pevný základ vědeckého pokroku (*Krekovič – Bača 2013, 264*). Kromě těchto zřejmých marxistických východisek pak byly hojně citované studie např. V. I. Lenina a J. V. Stalina, navzdory tomu, že jejich práce byly značně teoretické. Ovšem u tohoto příkladu je nutné brát v úvahu charakter doby, ovlivněný totalitním komunistickým režimem a samozřejmě také postavení samotného J. Böhma (*Krekovič – Bača 2013, 265*).

Jelikož archeologie pro totalitní režimy skýtala velmi lákavý ideologický potenciál, měl Státní archeologický ústav na poli ČSAV velmi silnou pozici, která byla podepřena i postavením jeho ředitele – Jaroslava Böhma. Pro padesátá a šedesátá léta byly charakteristické systematické záchranné výzkumy a aplikování sovětské metody velkoplošných systematických výzkumů, které se ve velké míře zabíraly zkoumáním Velké Moravy, jež hrála prim ideologického zájmu (*Sklenář 2005, 29; Neustupný 2017, 154*).

Studium Velké Moravy představovalo široký výzkumný projekt, za nějž se opět přičinil J. Böhm, což mu dovoľovala jeho pozice v prezidiu ČSAV. A navzdory skutečnosti, že Československo bylo v zajetí železné opony, se mu podařilo prosadit pořádání významných zahraničních výstav, čili roku 1961 proběhla ve švédském Stockholmu výstava uměleky zpracovaných pravěkých velkomoravských nálezů, což byl pouhý začátek pro následující sled západoevropských výstav představující velkomoravské exponáty (*Smetánka 2008, 942*).

Kromě zkoumání velkomoravských lokalit byl roku 1953 zahájen velkoplošný výzkum neolitického sídliště v Bylanech u Kutné Hory, kde práce dokonce nabyly expedičního charakteru. Zde bylo poprvé schváleno do té doby nevídané použití tehdy dostupných mechanizačních prostředků na hrubý odkryv zkoumaných ploch. Na progresivní pojetí výzkumu měl vliv i vedoucí výzkumu Bohumil Soudský (1922–1976), jemuž dal J. Böhm určitou volnost, což se projevilo v zavádění nových terénních i metodologických přístupů (např. v 60. letech děrnoštítková evidence; *Smetánka 2008, 741*).

Již zmíněné velkomoravské období mělo za cíl posílit myšlenku společného státu Čechů a Slováků (*Krekovič – Bača 2013, 263*). Výsledkem tohoto snažení byla první akce svého druhu ve východním bloku – světový archeologický kongres v Praze roku 1966, který byl doprovázen otevřením dosud největší archeologické expozice u nás – „Pravěké dějiny čs. území“ v Národním muzeu v Praze, jež poprvé prezentovala synchronní vývoj Čech, Moravy a Slovenska od paleolitu po raný středověk. Ovšem tento pomyslný vrchol již nebyl za totality nikdy překonán. Svou roli zde hraje především ochabující ideologická touha po archeologických výsledcích (*Sklenář 2005, 29*). Mj. ve druhé polovině 60. let nastává přerod v procesuální archeologii a zájem se od úzce chápaných lokalit přesouvá k rekonstrukci krajiny (*Sklenář 2005, 29*).

Přes všeobecně hutnou politickou atmosféru nedošlo díky řediteli Státního archeologického ústavu (StAÚ) J. Böhmovi k zásadně negativnímu vývoji. Již po roce 1948 využil obranného manévru, kdy sáhl po ochranném hesle – Ad fontes, tedy k pramenům! Zřejmě tato akce vytvořila prostor pro výzkumnou práci ústavu, jejímž následkem pak byla právě ona řada rozsáhlých systematických výzkumů v celém Československu, na což měl zásadní vliv i samotný Böhm s jeho orientací na rozsáhlé soustavné výzkumy. Z Čech tak byly zkoumány především lokality spojené s počátkem českého státu, tudíž Pražský hrad, Levý Hradec, Libice či Stará Kouřim. Tyto velké archeologické objevy byly hojně prezentovány formou populárních vědeckých přednášek či konferencí, což samozřejmě do jisté míry spadalo pod kompetenci politického systému, který se snažil o svou pozměněnou prezentaci minulosti (*Rataj et al. 2013, 151–152*). Každopádně slovanská archeologie, která se na našem území začala rozvíjet prostřednictvím velkým systematických výzkumů, byla taktéž populární i v zemích Sovětského svazu, kde šlo o velmi atraktivní propagandistický nástroj (*Krekovič – Bača 2013, 268*).

Archeologickým pracovníkům StAÚ se taktéž nevyhýbaly ani politické třídní prověrky, jež se odehrávaly před komisí složenou převážně z členů ústavu a nadřízených složek KSČ (Komunistická strana Československa). Někteří ze zaměstnanců pak spadali do zvláštní kádrově problémové skupiny – např. Ivan Borkovský za svou bělogvardějskou minulost a aktivitu v národně socialistické straně před rokem 1948, Evžen Neustupný, Emilie Pleslová – Štiková patrně za svůj závadný třídní původ, a následující archeologové jako Antonín Hejna, Květa Reichertová či Miloš Šolle za neskryvané přiznání k náboženství. Přes tyto skutečnosti nebyl vyhozen nikdo, za což se zřejmě opět přičinil J. Böhm. Padesátá léta byla také charakteristická množstvím schůzí, které například rozhodovaly, kdo z archeologů půjde tzv. do výroby.

K časové náročnosti schůzí se vyjádřil i Jan Eisner v osobním dopise J. Böhmovi z 22. 7. 1951, kde se omlouvá za svou neúčast na II. Archeologickém týdnu odborně politického školení v Dolních Věstonicích: „Co neudělám v červenci a v srpnu, neudělám vůbec. V září začne 10 měsíců samých schůzí a příprav k přednáškám, a někdy za celý den nedostanu se ke svým hlavním úkolům“ (*inv. Č. 96 ve fondu StAÚ: Pytlíček 1996, Rataj et al. 2013, 152–153*).

Vzhledem ke skutečnosti, že StAÚ spadal v letech 1950–1952 personálně pod Ústřední národní výbor v Praze, který roku 1951 zahájil velkou akci „převodu pracovníků do výroby“, byli někteří zaměstnanci ústavu nuceni zařadit se 1. září téhož roku do produkce. Ovšem J. Böhmovi se opět podařilo toto rozhodnutí zlomit, když vyjednal vládní usnesení o provedení rozsáhlého záchranného výzkumu při výstavbě obrovského hutního kombinátu (HUKO) u Košic, na němž se měly podílet všechny archeologické ústavy v Československu (*Rataj et al. 2013, 151–152*). Přes všeobecnou přítomnost politického aparátu nebylo do roku 1968 povinné být členem Komunistické strany Československa. Například Jan Filip, který členem nebyl, mohl dále působit na studenty ze své profesorské pozice (*Neustupný 2017, 154*).

Šedesátá léta představují značnou liberalizaci režimu, tzv. „socialismu s lidskou tváří“. Především druhá polovina 60. let přináší uvolnění společenských poměrů, v rámci nichž se bylo možné dostat i za hranici východního bloku. Ovšem 21. 8. 1968 nastává převratná změna zapříčiněná sovětskou vojenskou intervencí, po níž nastává opětovné utužování komunistického režimu. V 60. letech byla většina výzkumů vědeckého charakteru, zatímco záchranné exkavace byly odsunuty na druhou kolej. Česká archeologie se tedy soustředila na rozsáhlé exkavační práce neporušených lokalit. To se ovšem změnilo po roce 1968 za přítomnosti ruských vojsk. Vláda přestala mít zájem o podporu

slovanského mýtu, který již nemohl sloužit jako propagandistický nástroj zobrazující propojení slovanských etnik, jelikož československá společnost vůči Rusům pociťovala spíše averzi nežli zájem o „bratrství“ mezi národy. Již po smrti J. Böhma roku 1966 se jeho nástupcům nepodařilo změnit orientaci StAÚ, který byl založen především na empirickém výzkumu. Finanční podpora oboru se tak prudce snižovala a pro obstarání prostředků bylo třeba se přeorientovat na záchranné výzkumy vznikající výstavbou rozsáhlých průmyslových děl a dálnic. Pouze několik málo výzkumných projektů dále pokračovalo, ačkoliv i jejich počet se postupem doby zmenšoval (*Neustupný 2017, 156, 159*).

3.1.2.1 Jaroslav Böhm (1901–1962)

Jaroslav Böhm byl bezesporu jednou z nejvýraznějších person české archeologie. Od roku 1939 byl třetím ředitelem Státního archeologického ústavu v Praze, v jehož křesle za trochu vypjatých událostí nahradil Karla Buchtelu. Zvláště díky diplomatickému umu a organizačním schopnostem Jaroslava Böhma se podařilo Státnímu archeologickému ústavu překlenout nelehkou dobu nacistické okupace a následný nástup komunistického politického režimu (*Bouzek 2001, 160*).

Ačkoliv samotný J. Böhm byl členem Komunistické strany Československa, své vysoké postavení využíval především ve prospěch archeologie a StAÚ. Böhm vstoupil do KSČ až po jejím sloučení s demokratickou stranou roku 1948, kdy se také zapojil do komunistické přestavby čs. vědy (*Rataj et al. 2013, 151*). Vlivem totalitního systému se pokoušel uplatnit marxismus na pravěk i raný středověk, kupříkladu některé jeho studie jsou poznamenány dogmatickým výkladem naší historie (*Sklenář 2005, 82*).

Böhm se především snažil o budování moderního výzkumného ústavu, což se mu zdařilo a proměnil jej v ústřední archeologické pracoviště, které nakonec začlenil do Československé akademie věd, na jejímž vzniku má také výrazný podíl. Státní archeologický ústav představoval pod jeho vedením jednu z největších institucí oboru v mezinárodním měřítku, což představovalo vítanou změnu oproti úřadování předchozího ředitele Karla Buchtely, který udržoval chod StAÚ jako nevelkého úřadu. I v nelehké situaci se snažil o vybudování ústavu, který by byl moderní jak po badatelské, tak i památkářské stránce (Sklenář 2005, 82–83; Rataj et al. 2013, 157). Böhm tak v době, která veskrze nepřála humanitním oborům, vytvořil stabilní pracovní prostředí s finančními možnostmi, což vedlo k rozvoji archeologického bádání (Bouzek 2001, 160). Zdeněk Smetánka doslova uvádí, že dokázal vytvořit „pracovní prostředí, jaké v té době bylo nemyslitelné v ostatních státních a později akademických i jiných pracovištích společenskovedního charakteru – tj. bez významnějšího, jinak všudypřítomného ideologicko-politického tlaku“ (Smetánka 2008, 942).

Pro tento cíl ovšem musel podstoupit mnoho obětí, kdy musel ústav provést skrze období okupace nacistickým Německem, stát se členem KSČ a na základě tzv. Cibulkových seznamů je dokonce známou informací jeho úpis ke spolupráci se Státní bezpečností (StB), kde byl veden v kategorii agent s krycím jménem „Ústav“ (Rataj et al. 2013, 162).

Böhm se ovšem nezasloužil pouze o rozmach pražského ústavu, nýbrž jeho zásluhou se dostalo značnému rozvoji i tomu brněnskému, kde nezastával pouze formální roli ředitele, ale byl i uznávanou vědeckou a lidskou autoritou. Již v poválečném období se svým postavením zasadil o obnovu paleolitických výzkumů v Dolních Věstonicích a také se zaujetím podporoval rozvíjející se velké výzkumy, především ty, jež se věnovaly

velkomoravským centřum. Kladl také důraz na včasné uveřejňování výsledků (Čiřmář 2001, 762).

3.1.2.2 Gordon Vere Childe (1892–1957)

Jeden z nevýznamnějších archeologů 20. století nebyl pouze vědcem zabývající se sociálními teoriemi, nýbrž představoval i oddaného socialistu, jehož iluze stalinismu patrně dohnaly až k sebevraždě (Faulkner 2007, 8). Již v jeho publikacích je zřetelný vliv marxismu – velkolepě pojaté výklady prehistorie mají své základy v materialistickém přístupu, který se projevil i u dvou nejpopulárnějších syntéz – *Man Makes Himself* (1936) a *What Happened in History* (1942), které mapovaly historii Evropy i Blízkého východu od starší doby kamenné až po pád Římské říše (Faulkner 2007, 1).

Childe navazuje na Engelsovy myšlenky popsané v díle *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* (1884), kde podstatou je především odmítnutí aktu společenské evoluce člověka jako snadného a postupného pokroku. Pracuje s předpokladem dvou výrazných změn ve společnosti, které označil pojmem revoluce. První představuje neolitickou revoluci, kterou lze definovat jako přechod od sběru a lovu ke společenstvím, jež jsou existenciálně založena na zemědělství a chovu zvířat. Druhou pak spatřuje v městské revoluci, která definuje přechod k městské civilizaci. Tyto dva procesy jsou svým charakterem ekvivalentem průmyslové revoluce, jež dala vzniknout modernímu kapitalismu, což znamenalo rychlé nahromadění znalostí a vyšší produktivitu, která umožnila relativně rychlý vývoj do vyššího stupně společenského rozvoje. Zatímco B. Engels navrhl ekonomický postup od "divokosti" lovce-sběrače přes zemědělský "barbarismus" až po "civilizaci" založenou na městských základech v Egyptě, Mezopotámii, Řecku a Římě, Childe představil propracovanější

verzi tohoto schématu, kterou prezentoval v řadě významných publikací mezi lety 1934 a 1946 (*Faulkner 2007, 4*).

Ačkoliv Childe přinesl do archeologické terminologie pojem „revoluce“, která přímo odkazuje na marxismus, nezaměřoval se ve svých pracích na třídní boj či vykořisťování (*Faulkner 2007, 9*). Jeho vizí byla jakási globální ekonomika, v níž byly jednotlivé společenské vztahy vzájemně propojeny komunikační sítí, díky které se nové myšlenky mohly dále rozšiřovat. V archeologické terminologii se tak Childe stává z „evolucionisty“ „difuzionistou“. Koncept difuze byl vždy ústředním bodem jeho představy o minulosti, kdy základním předpokladem bylo šíření myšlenek z Blízkého východu podél Dunaje do Evropy, čímž dal jasně najevo svou reakci vůči nacistické ideologii, ovšem s tímto pojetím se taktéž odklonil od stalinistického přesvědčení (*Krekovič – Bača 2013, 265*). Za elementární prvky Childeovo pochopení pravěkých společností bychom mohli považovat kulturu, sociální vývoj či šíření revolučních myšlenek. Mapoval kultury prehistorické Evropy, které sjednocoval do uspořádaného společenského vývoje. Snažil se o zachycení interakcí, jež by vedly k progresivnímu hromadění znalostí a produktivity v dlouhých časových úsecích (např. neolit, doba bronzová či železná), což by vyústilo v rozvoj civilizace (*Faulkner 2007, 8*).

Childe byl ovlivněn Marxovou představou vládnoucí třídy, bránící pokroku plýtváním prostředků na války, náboženství či památky, čili zbytečně hromadící lidské a další zdroje, přičemž probíhá jejich ohromné investování k udržování ideologických systémů. Jako jednoduchý příklad můžeme uvést honosné pohřební výbavy jako projev konzumace odčerpávající zdroje z oblasti produktivní lidské činnosti (*Faulkner 2007, 7*). Pokrokem bychom mohli nazvat i zároveň poslední Childeovo životní etapu, kdy je buržoazní civilizace opět svrhávána zpět do barbarství skrze světové války a nástup fašismu (*Faulkner 2007, 6*).

Je takřka povinností zmínit vztah Childea s československou archeologickou obcí. Vzhledem ke svému socialistickému přesvědčení znal Childe mnoho zdejších archeologů, kupříkladu s Jaroslavem Böhmem byli v čilém písemném styku a v poválečném období (1946–1957) došlo k výměně několika desítek kusů oboustranné korespondence, z nichž se díky Böhmově sekretářce zachovalo celkem 80 dopisů (*Rataj et al. 2013, 155; Smetánka 2008, 738*). Ostatně v rozjitřeném období druhé poloviny 40. let pomáhal Childe tehdejšímu řediteli Státního archeologického ústavu vyvádět československou archeologii z následků nacistické okupace (*Smetánka 2008, 740*).

Není tedy pouhou náhodou, že mu v totalitním prostředí Československa vyšly dvě knihy – *Člověk svým tvůrcem* (1949) a *Na prahu dějin* (1966). Navzdory značné popularitě, které se G. V. Childe těšil v zemích východního bloku, byl přesto některými komunistickými archeology hanlivě označován za buržoazního (*Krekovič – Bača 2013, 265*).

3.1.3 Období 1968–1989

V 70. letech stále přetrvává hojně využívané pojetí marxistických tezí v archeologii s ideologicko-politickým důrazem na raný středověk, konkrétněji opět na slovanské období (*Sklenář 2005, 31*). Na první pohled se může zdát, že komunistická bariéra nedovolovala progresivní vývoj archeologického bádání jiného typu než pod záštitou marxismu (-leninismu), ale i v této „době temna“ řada badatelů přišla s pokrokovými teoretickými výzkumy, např. Bohumil Soudský, Evžen Neustupný, Vladimír Podborský, Jaroslav Malina či Zdeněk Vašíček, i když někteří z nich byli stíháni režimem a pro své smýšlení také perzekuováni (*Krekovič – Bača 2013, 263*). Například Bohumil Soudský, který svým

příklonem k francouzské archeologii podnítil značnou nelibost u komunistických pohlavárů a byl nucen emigrovat. Po odchodu do Francie mělo být jeho jméno zapomenuto a publikování výsledků mnohaletého terénního výzkumu pozastaveno (*Krekovič – Bača 2013, 266*).

Dalším pronásledovaným ve své vlasti byl i pozdější disident Zdeněk Vašíček, který byl roku 1972 odsouzen na tři roky za „podvracení republiky“, načež byl později vyloučen i z profesionální archeologie. Po odpykání půldruhého roku pracoval již v úloze stavebního dělníka a po onemocnění jako dispečer dopravy. V tomto období si přivydělával tříděním muzejního materiálu. Navzdory svému nepříznivému postavení se nenechal umlčet a společně se svým kolegou Jaroslavem Malinou publikoval některé z nejdůležitějších teoretických knih (*Malina 1977, 1980, 1981*). Ostatně veškeré jeho práce vycházely pod jménem Jaroslava Maliny, který mu pomáhal ve shánění literatury a vyplácel mu i podíly na honorářích, čímž jeho činnost nekončí, jelikož Vašíčka ve spolupráci se Státní bezpečností sledoval. Vašíček nakonec emigroval do Itálie (*Bouzek 2011, 341*).

Během normalizace, tedy od roku 1968, se pak stává centrem československé ideologie Archeologický ústav Slovenské akademie věd v Nitře pod vedením Bohuslava Chropovského, který vzhledem ke své vysoké politické angažovanosti byl koordinátorem archeologických výzkumů v celém Československu. Taktéž stál za organizací tzv. „filozoficko-metodologických“ seminářů a konferencí, v nichž se probíralo začleňování marxistických myšlenek do archeologie (*Krekovič – Bača 2013, 266*). Nejznámější pak byla konference v Nových Vozokanech roku 1974, jejíž příspěvky byly zachyceny v publikaci *Základní metodologické problémy a marxistická kategorie v archeologii* (Ambros ed. 1978).

Marxistická ideologie nebyla v československé archeologii aplikována v širším měřítku. Důraz byl kladen především na terénní

výzkumy, dokumentaci a následné publikování získaných dat, což dokládá možná jeden z důvodů, proč marxismus nebyl více zahrnut do vědeckého bádání, které bylo pod taktovkou stále zakořeněného kulturně-historického paradigmatu (*Krekovič – Bača 2013, 263*). Vzhledem k myšlenkové izolaci, v jaké se československá archeologie ve druhé polovině dvacátého století ocitla, byla přirozeně ochuzena o zásadní reformní vlny západní archeologie, což mělo za následek spíše pouhou stagnaci teoretického pokroku. Praxe byla ovlivněna především předválečným obdobím či tradicemi vycházejícími z amatérské archeologie. V této době byla odkázána pouze k poctivé práci ve standardní kvalitě a v tradici pozitivistické (artefaktuální) archeologie. Většina archeologů se tak v době totalitního režimu snažila vyhýbat teoretickým otázkám, aby nedošlo ke střetu s mocí (*Sklenář 2005, 31–32*).

Jediným československým archeologem, jenž se ve svém díle postupně vědecky přibližoval marxismu, byl Evžen Neustupný. Společně se svým otcem Jiřím Neustupným překvapili svou publikací – *Nástin pravěkých dějin Československa (1960)*, kde se autoři poprvé oprostili od principů tehdejšího kulturně-historického paradigmatu a důraz byl kladen především na kontinuitu kultur a popis ekonomického a společenského života pravěkých společenství. Publikace je zajímavá i z jiného hlediska – komunističtí pohlaváři požadovali její kolektivní odsouzení, což československá archeologická obec odmítla. Později přece jen vyšla recenze s negativním podtextem od Radomíra Pleinera a Bohumila Soudského, kde jedním z důvodů takového zhodnocení bylo odchýlení od kulturně historické archeologie, z dnešního pohledu je zřejmé, že práce svým charakterem odpovídá české variantě procesualismu (*Krekovič – Bača 2013, 263; Kuna 2013, 409*). Značně důležitá ovšem byla „ekonomická část“, kde se projevil odlišný přístup E. Neustupného k marxismu. Byl patrně jediným, jenž dokázal teoreticky zpracovat

marxistické teze z hlediska archeologie ve svém dalším díle K počátkům patriarchy ve střední Evropě (1967). Svým zdůrazněním ekonomického dopadu se velmi přibližoval západnímu pojetí marxismu. Lze jej označit za první a pravděpodobně jedinou studii, v níž byla kreativně použita marxistická metodologie a kde nefigurovalo ideologické zneužití či problematika třídního boje, což dokládá, proč byl zřejmě jako jediný právě E. Neustupný tak úspěšný v promítnutí marxistických tezí do archeologického bádání (*Krekovič – Bača 2013, 263*). Protiváhou můžou být práce J. Böhma či J. Dekana, kteří ačkoliv citovali Marxe, kladli mnohem větší důraz na pozdější díla, jež z marxismu vycházela, čili Engelse, Lenina či Stalina, což vede k otázce, do jaké míry byla jejich práce ovlivněna prvotními marxistickými myšlenkami (*Krekovič – Bača 2013, 265*).

Po nástupu sovětského prezidenta Michaila S. Gorbačova k moci roku 1985 začaly v celém sovětském bloku probíhat změny. Sovětský svaz již nebyl konkurenceschopný vůči západním velmocím a dochází tak k liberalizaci režimu, což se projevilo i v československém prostředí, kde uvolněnější podmínky umožnily kontakt se zahraničím (*Neustupný 2017, 158*).

3.1.4 Současnost

V současné době neprobíhá ustálenější zájem o témata zaměřující se na dopad politických ideologií na archeologické studium. Ačkoliv již probíhají snahy o reflektování událostí 20. století, jsou doménou především našich střeoevropských susedů. Například konference v polském Biskupinu roku 2007 – „The history of archaeology and archaeological thought in the 20th century“ přinesla témata jako

nacionalismus, 2. světová válka a samozřejmě došlo i na vliv marxismu v archeologii (*Kostrhun 2007, 629*).

Určitého zhodnocení dosáhli E. Krekovič a M. Bača v rámci svého článku „Marxism, communism and Czechoslovak archeology“ v periodiku *Anthropologie* (Krekovič – Bača 2013) a především E. Neustupný, který v tematicky laděném sborníku „Archaeology of the communist era. A political history of archaeology of the 20th century (Lozny 2017) uveřejnil příspěvek „Czech archaeology under communism“, shrnující situaci československé archeologie v dobách útlaku komunistickým režimem. Bohužel jsou tyto sondy do nedávné minulosti stále ojedinělé a nejsou tak příliš vlastní českému zájmu.

4 MARXISMUS V ZAHRANIČNÍ ARCHEOLOGII

4.1 SSSR

V sovětské archeologii se marxismus začíná projevovat již po Velké říjnové socialistické revoluci roku 1917. Ovšem k jeho absolutní oborové implementaci dochází až v polovině dvacátých let 20. století, kdy je již archeologie plně spjata s marxismem, respektive s jeho marxisticko-leninskou vizí. Marxistické učení se v sovětské archeologii odrazilo především v ideji, že ekonomické, politické a ideologické vztahy byly určeny úrovní výrobních prostředků, identifikovatelných na základě vývoje typů nástrojů, tento postup měl odhalit, o jaký typ společnosti se jedná. Archeologové byli nuceni postupovat od výrobních sil k výrobním vztahům, od základny po nadstavbu (*Klejn 2017, 66, 89*). Archeologie byla současně silně ovlivňována stalinistickými myšlenkami, což se projevilo i odklonem k bezpečnému popisu terénních prací nemající přesah do teorie, která s sebou přinášela určitá rizika (*Gassowski 2017, 2; Klejn 2017, 62*).

Před nástupem komunistické strany k moci, existovala v carském Rusku archeologická komise dohlížející na standardy výzkumné činnosti a následného zveřejňování výsledků. V této době ruská archeologie vůči západní vědě značně zaostávala, nové metodologické trendy se dotkly pouze několika badatelů, obor navíc nebyl vyučován na univerzitách a neměl své zastoupení na Akademii věd (*Klejn 2017, 62*).

Po první světové válce se ruská archeologie ocitla v troskách, což ještě podpořila následná bolševická revoluce, po níž nebyly finanční prostředky na výzkumné projekty i chod muzeí. K dispozici nebyla ani zahraniční literatura a v domácím prostředí se nové texty nepublikovaly. Ruská archeologie se honosila statutem vědy určené bohatým vrstvám,

čehož je příkladem složení Moskevské archeologické společnosti, kde většinu členů tvořila šlechta a duchovenstvo, představující tak společenské třídy, jež nebyly nastupujícím komunistickým systémem tolerovány. Soukromé sbírky pak byly rozkradeny, zničeny či částečně znárodněny a umístěny do velkých státních muzeí. Mimo jiné přišel obor o značné množství badatelů z důvodu politické perzekuce či emigrace do zahraničí (*Klejn 2017, 63*).

Na druhou stranu se revoluční orgány snažily o zachování jakéhosi společenského „standardu“ a roku 1918 byla členy Ruské akademie věd projednávána možnost o vytvoření Archeologického ústavu, což se později podařilo v Petrohradě pod novým označením – Ústav dějin hmotné kultury (RAIMK). Jak již nový název uváděl, pozornost byla obrácena k materiální kultuře přinášející posun od dosavadního tradičního pohledu. Krok vpřed ovšem představovalo otevření Fakult sociálních věd roku 1919, do níž byla o tři roky později začleněna i archeologická oddělení (*Klejn 2017, 63 – 64; Trigger 2007, 326*).

V předrevolučním období fungovaly dva archeologické ústavy – v Moskvě a Petrohradě, které byly později zrušeny a začleněny do příslušných univerzitních struktur. Před revolucí bylo v Rusku na 150 muzeí, z nichž některá nepřežila revoluční běsnění, ovšem porevoluční období překvapivě jejich počet čtyřnásobně zvýšilo (konkrétněji na 576). Exkavace, jejichž existence téměř zanikla z důvodu revoluce, postupně vzrůstaly – roku 1920 proběhlo kolem dvaceti výzkumů, zatímco v roce 1925 jich bylo již na 200. Tyto výzkumy byly stále ještě prováděny na bázi předrevolučních standardů, ovšem tento postup odpovídal i celospolečenské situaci, která v rámci rychlých změn nebyla nikterak stabilní a často podléhala reorganizacím (*Klejn 2017, 64*).

Roku 1924 se ujímá vlády J. V. Stalin, což znamená počátek tuhé diktatury, absolutní konec soukromého sektoru a všudypřítomnou

ideologickou propagandu. Ve druhé polovině dvacátých let se tak silná politická centralizace odrazila i v archeologické organizaci. Ústav dějin hmotné kultury byl přeměněn v celostátní akademii, jejím polem působnosti se stala celá federace. V rámci těchto změn vznikl i Výzkumný ústav sociálních věd, kde se pod prominentními sovětskými archeology učila nová generace badatelů, jejichž zájmem byly marxistické myšlenky, které toužili aplikovat v archeologii (*Klejn 2017, 65*).

„Revoluce“ v sovětské archeologii nastala ve druhé polovině dvacátých let a za vyhrocených okolností probíhala až do první poloviny let třicátých. Nejprve se mladí badatelé snažili aplikovat obecné marxistické principy typu výrobních způsobů a věnovali pozornost především sociálním otázkám. Přelom třicátých let přinesl reorganizaci archeologických institucí, které začaly fungovat spíše na dogmatických principech. Marxistické myšlenky se tak v praxi projevovaly především při hledání a zkoumání paleolitických sídel, jelikož hlavním úkolem byla ilustrace marxisticko-leninského obrazu předtřídní společnosti na základě archeologických pramenů, které měly tuto myšlenku podpořit. Důležitým úkolem bylo také bránit tento model před jakýmkoliv pochybnostmi a zaměřit se na kritiku předrevolučních a starověkých společností. Předtřídní společnost je zde brána jako rovné společenství procházející stejnými etapami socioekonomického vývoje. Etnické a místní kulturní rozdíly byly v této teorii popřeny a pokus o jejich studium bylo odsouzeno jako buržoazní přístup. Nově zaměřením marxističtí archeologové tak vyhledávali lokality, které byly v dřívějších dobách opomíjeny (*Klejn 2017, 71–72*).

Třicátá léta přinesla ještě krutější způsob totalitního vládnutí. Utužování stalinistického kultu osobnosti bylo doprovázeno odsunem nepohodlných občanů do ruských pracovních táborů nazývanými gulagy a o život přišlo i mnoho archeologů. V této době byl obor pravidelně

zneužíván pomocí propagandistických nástrojů, které měly signalizovat již vytvořenou marxistickou základnu archeologie, což se odrazilo v opomíjení teoretických otázek a zájem se přesunul ke zpracovávání materiálu (Klejn 2017, 73). Mnoho periodik zaniklo, stejně tak i regionálních muzeí, jejichž počet se drasticky snížil na polovinu. Dochází také k obměně archeologického personálu, který je obměňován mladšími a daleko méně kvalifikovanějšími badateli, které ovšem hnala touha za prosazením marxistických myšlenek do archeologie. Mnozí starší badatelé byli souzeni za projevy idealismu či nacionalismu ve svých dílech, načež byli nuceni veřejně odvolávat své názory (Klejn 2017, 67).

Po roce 1937 se Ústav dějin hmotné kultury přeměnil v novou instituci – Institut pro dějiny hmotné kultury spadající pod Akademii věd SSSR, v rámci níž neměl významné postavení a archeologové dále pokračovali ve studiu hmotných pramenů. Pomocí tohoto empiristického pojetí bylo možné vytvářet modely na základě archeologických pramenů, nikoliv etnografických dat, která byla doposud stěžejním přínosem archeologického poznání (Klejn 2017, 74).

Po druhé světové válce se sovětská archeologie úzce zaměřila na otázky spjaté s obhájením svých tehdejších územních nároků a znovu se začala probírat témata zabývající se etnickou příslušností, migrací či difuzí. Místy vznikaly dokonce bizarní situace, např. v SSSR se mj. ideologický rámec otiskl do studia Slovanů (tento směr později pronikl i do československého bádání), a vzhledem k této skutečnosti a jakési slovanské sounáležitosti se sovětští badatelé snažili odmítat hypotézy představující Norsko jakožto původní území staré Rusi, ačkoliv tato teorie byla podložena písemnými i archeologickými prameny (Gassowski 2017, 2; Klejn 2017, 62, 76). Po Stalinově smrti se začíná politický systém mírnit, avšak větší změny se projeví až v průběhu šedesátých let, kdy docházelo i k pronikání západních myšlenek. Sovětský svaz se stal

průkopníkem legislativního rámce, podle kterého byli stavebníci povinni umožnit archeologický výzkum, na jehož chod také museli poskytnout finanční podporu. Od padesátých let byly zintenzivněny exkavace, což mělo přímý dopad na nárůst archeologického materiálu, počet výzkumů do roku 1955 stoupl na 500 exkavací ročně (*Klejn 2017, 78*).

Šedesátá léta přinesla diskuse zabývající se výzkumnými metodami a teorií, posléze také vznikl „Metodologický seminář archeologického ústavu v Moskvě“ a „Teoretický seminář leningradského oddělení Archeologického ústavu“ (*Malina – Vašíček 1980, 324–327*). Jednotlivé diskuse se pak zabývaly úlohou výrobních sil, směny a obchodu v historii společnosti apod. Vzhledem k probíhajícímu zájmu o teoretické otázky, zahrnující mj. také implementaci marxistického modelu do archeologie, byl roku 1964 vytvořen „Problémový seminář“ při katedře archeologie Leningradské univerzity pod vedením L. S. Klejna, který se snažil koordinovat a organizačně zaštiťovat teoretickou práci (*Malina – Vašíček 1980, 324, 30*).

Po pádu komunistického režimu byla archeologie značně nestabilní. Dříve centralizovaná věda se nyní potýkala s rozpolceností a častým rozdělením na regionální celky, které již nebyly v rámci jedné federace. Finanční podpora nezadržitelně klesala a archeologové byli odkázáni shánět si prostředky mimo státní sektor, čímž se snížil počet exkavací a publikovaných prací (*Klejn 2017, 82*).

4.2 Ukrajina a Bělorusko

Ukrajina s Běloruskem představující federální republiky SSSR byly poznamenány dodržováním přísného sovětského modelu, ve kterém byla archeologie klasifikována jako pomocná historická věda, což značně

omezilo její potenciál a rozvoj. Na Ukrajině probíhalo bádání podléhající Kossinově teorii kulturních okruhů, která se odrazila ve snaze sledovat hmotné důkazy prokazující přítomnost slovanské etnicity, a to navzdory historickým a zejména archeologickým pramenům vypovídajícím o existenci tzv. východogermánských skupin skandinávského původu v ukrajinském regionu v období raného středověku, přičemž Góthové byli na Krymském poloostrově přítomni i v průběhu 15. století (*Gassowski 2017, 7*).

4.3 Polsko

Stejně tak jako další země podléhající sovětskému vlivu, muselo se i Polsko vypořádat s převratnými změnami charakteristickými pro padesátá léta 20. století. Sovětský model byl aplikován na společenské a humanitní vědy, což postihlo i archeologii, která byla v tehdejší době označována jako historie hmotné kultury, v rámci níž byla zkoumána klasická archeologie i etnografie (*Gassowski 2017b, 102*).

Vzhledem k tomu, že většina archeologů byla v poválečném období kulturními historiky, marxismus se ještě příliš neprojevoval (*Milisauskas 2017, 125*). V tomto období byly vítány především protiněmecké názory, které byly označovány za vlastenecké, což bylo ostatně také jedním z mála společných témat veřejnosti s politickými orgány. Důležitým celospolečenským faktorem bylo náhlé zmenšení polského území po druhé světové válce, kdy východní oblasti zabral Sovětský svaz, který k Polsku oplátkou připojil některá, ovšem značně menší, německá území. Tento podnět měl vliv i na archeologické bádání, jelikož vyvstala potřeba obhájit nově nabitá území, což se ospravedlňovalo kdysi dávným slovanským územním nárokem. Archeologie měla vždy významnou roli při

demonstrování polského územního spojení s minulostí v rámci tzv. obnoveného území – oblastí, které byly jeho součástí již kolem roku 1000 našeho letopočtu.

V Polsku se vědecký zájem zaměřil na studium slovanské archeologie. Středověké studium pak bylo koncentrováno především do dvou hlavních oblastí, které se také vzájemně prolínaly – studium slovanské archeologie a slovanské etnogeneze (*Milisauskas 2017, 126*). Tento zájem vyústil v založení katedry slovanské archeologie profesorem Witoldem Henselem na varšavské univerzitě, kde byly doposud vyučovány pouze obory klasické a prehistorické archeologie (*Gassowski 2017b, 115*). Když byla představena hypotéza o příchodu Slovanů na počátku středověku z východu, vyvolalo to značné nepokoje, jelikož mnozí zastávali autochtonní koncepci slovanského původu (*Gassowski 2017b, 116*). W. Hensel byl oddaným marxistou, jenž v padesátých letech obhajoval aplikaci marxistické metodologie do oboru a již roku 1946 publikoval článek „Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy“ – (Potřeba přípravy velkého výročí), jenž rozpracovával myšlenku založení polského státu a křesťanské činnosti v Polsku od roku 966. Tzv. myšlenka tisíciletí byla s ohlasem přijata nejenom širokou veřejností, nýbrž i archeology a komunistickou stranou. Roku 1949 byla myšlenka schválena, načež proběhlo ustanovení výboru pro výzkum původu polského státu. V rámci oslavy tisíciletí, které pokračovaly až do sedmdesátých let, proběhlo nejvíce archeologických exkavací věnovaných středověkým lokalitám (*Milisauskas 2017, 129, 131*). Roku 1948 byla také založena Komise pro výzkum polského státu, která mj. měla za úkol udržovat kontakt s badateli pocházejícími z jiných slovanských zemí, zejména těmi sovětskými (*Gassowski 2017b, 103–104*).

Po roce 1950 dle sovětského vzoru vznikla Akademie věd, jež nahradila Akademii věd a umění v Krakově. Instituce měla centralizovat a sovětizovat polskou vědu (Gassowski 2017b, 110–111). Roku 1953 tak vzniká Institut dějin hmotné kultury polské akademie věd (HKM), který byl zaměřen na studium materiálních podmínek společenské existence (Tabaczynski 1995, 72). Ačkoliv se mnozí archeologové v padesátých letech uchýlili k citování základních marxistických (potažmo marxisticko-leninských) děl autorů jako byl např. Marx, Engels, Stalin či Lenin, jejich primárním cílem nebylo aplikování nařízené státní ideologie do jejich výzkumu, nýbrž tento „úskok“ využili za účelem vydání publikací, které v tomto stalinistickém období podléhaly povinností spojené s aplikací marxistických myšlenek do děl. Většina se tak opět uchýlila k citování a odkazování se k základním dílům marxisticko-leninského světového názoru, ačkoliv většinou s probíranými tématy měly pramálo společného (Gassowski 2017b, 110–111; Milisauskas 2017, 126).

Vzhledem k všeobecně uvolněnějšímu politickému režimu způsobeným nástupem vlády národních komunistů, byl polským archeologům zprostředkován bližší kontakt se západní vědou. Bylo již pravděpodobnější účastnit se zahraničních konferencí a podílet se na západních výzkumech. Po roce 1956 polští archeologové vedli nebo se přímo podíleli na archeologických projektech v Alžírsku, Egyptě, Etiopii, Francii, Itálii, Norsku, Súdánu a Tunisku. Například roku 1961 byli polští archeologové přizváni italskými archeology na výzkum ostrova Torcello a roku 1964 započala polsko-francouzská spolupráce na výzkumném projektu zaniklých středověkých vesnic ve Francii. Roku 1973 také proběhla mezinárodní konference ve Varšavě – Mezolit v Evropě. Ve východoevropském bloku tak poprvé proběhla konfrontace mezi představiteli evropské tradiční archeologie a zástupci západní Nové archeologie. Z polské archeologie se postupem 70. let vytrácejí přímé marxistické odkazy (Milisauskas 2017, 142).

4.4 Maďarsko

Jako u mnoha jiných zemí východního bloku se roku 1948 ujal politické nadvlády SSSR. Jeho nastolená ideologie marxismus-leninismus pronikl do všech oblastí společenského života a maďarské, značně nacionální, smýšlení bylo tvrdě potlačeno proletářskou internacionálou. Ideologický vliv se projevil i v rámci společenských věd, kupříkladu v archeologii tak byla vymezena nová chronologie představující prehistorii jako historii starověkých společností a římské období jako historii otrokářských společností (*Bartosiewicz 2017, 197, 215*).

Na počátku padesátých let došlo ke znárodnění všech muzeí a maďarská archeologie přejala sovětský model propojení teorie s praxí, což oproti předválečnému období značně zvýšilo počet výzkumů, k čemuž přispěl i vznik řady výzkumných organizací (*Bartosiewicz 2017, 202*). Padesátá léta, podepřená komunistickými idejemi o Maďarsku, coby průmyslové zemi, přinesla v rámci nově nastolených pětiletých plánů nebývalé zvýšení archeologických výzkumů, které ovšem byly prováděny ve značně zkráceném časovém úseku, což vedlo k rozsáhlým ztrátám archeologických pramenů (*Bartosiewicz 2017, 204–205*). V šedesátých letech byla již archeologie plně využívána pro propagandistické účely, čímž narostl počet muzeí. Roku 1957 pak vzniká Středověké oddělení Archeologického ústavu, které ve stejnou dobu vzniklo i na polském území (*Bartosiewicz 2017, 205, 210*). Navzdory takřka půlstoletí trvajícím vládě komunistického režimu, se tehdejší poměry do maďarské archeologie příliš nepromítly, jelikož obor stále pokračoval na principech kulturně historického paradigmatu a převládaly snahy o studium hmotných pramenů (*Bartosiewicz 2017, 228*).

4.5 Severní Korea

Severní Korea představuje zemi doposud ještě ovládanou komunistickým totalitním režimem. V roce 1957 zde vznikl Institut archeologie a etnologie. Archeologický obor se stal nástrojem v nové doktríně Jucheism, praktikující těžce nacionalistickou verzi historického materialismu, jenž stále dominuje oficiální severokorejské propagandě. Klíčovou úlohou nové doktríny a archeologie je prokázat kontinuitu současné korejské kultury s minulostí. Doktrína definuje vývoj korejské kultury jako vnitřní proces bez jakýchkoli vnějších vlivů, přičemž archeologie musí poskytnout důkazy pro taková tvrzení. Výsledkem tohoto počínání jsou zcela zavádějící prohlášení, že pozůstatky pravěkého člověka objeveného v jedné z jeskyní dokazují genetickou kontinuitu mezi minulostí a současností severokorejského obyvatelstva. Archeologie se tedy stala otrokem skličujícího nacionalismu ve službách politického systému (*Gassowski 2017, 8*).

5 IDEOLOGIE V ARCHEOLOGII

Jak již bylo zmíněno mnohokrát, archeologie, jakožto obor interpretující „němé“ pozůstatky minulosti, nezůstávala nepovšimnuta politickými diktaturami, jež si na její úkor budovaly ideologické kampaně. (Turek 2002, 626). Proto není překvapením, že komunismus nebyl jediným politickým systémem využívající vědecké obory, jelikož ještě v témže století poskytla archeologie ideologickou základnu také neonacistickým teoriím Třetí říše. Nacionalisté hledali u archeologických pramenů obzvláště důkazy o nadřazených rasách (Faulkner 2007, 8; Gramsch – Sommer 2011, 15). Vznikla snaha o interpretaci jednotlivých archeologických jednotek jako etnik a jejich retrospektivního sledování zpátky do minulosti. Vůdčí silou této metody se v rámci Evropy stala německá archeologie v čele s archeologem a filologem Gustavem Kossinnou (1858–1931), který spojil odborné a politické cíle. Mimo jiné archeologické kultury ztotožnil s etniky a kmeny a vytvořil i jedno ze základních paradigmat evropské archeologie podpořené rozvíjející se paleolingvistikou, založené na představě monocentrického migracionismu Indogermánů z oblasti Skandinávie, která se později rozvinula v nechvalně proslulé nordické rasové hypotéze – teorii sídelní archeologie (Siedlungsarchäologie). V rámci této teorie definoval kulturní okruhy a studoval rozšíření hmotné kultury spojované s Germány, což zásadně přispělo k formulaci nacistických územních nároků (Kostrhun 2014, 44–45). Jeho rasistické a nacionalistické názory byly přijaty Třetí říší a posloužily jako základní prvek pro jejich ideologický rámeček. Věřil, že německá velikost pochází z jejich rasové a kulturní čistoty, kdy zdůrazňoval nadřazenost dlouholebých árijských Germánů nad krátkolebými představiteli východní rasy Slovanů a Židů (Turek 2017, 627–628). Na druhé straně byl Kossinna průkopníkem sídelní archeologie a jeho ztotožnění komplexu se šňůrovou keramikou s proto – indoevropskými populacemi byly převzaty i jinými archeology jako byl

právě V. G. Childe či J. P. Mallory (*Budil 2012, 6*), nelze mu ovšem upřít ani jeho přínos v propracování nových kartografických metod v archeologii, zohledňující kulturní dynamiku a migraci (*Kostrhun 2014, 46*). Za jeho vědecké úspěchy byl dokonce uznáván již výše jmenovaným – G. V. Childem, který byl představitelem zcela opačných názorů – marxismu (*Milisauskas 2011, 9*).

Důležitým a využívaným pojmem v různých rasistických teoriích je difusionismus a difuze, jako přínos kulturních prvků, kdy podstatou bylo vždy zdůrazňování a přeceňování jedné skupiny lidí při tvorbě kultury. V této souvislosti bývaly často citované koncepty „původní kultury“, která se stala základem pojetí rasy, kde kromě fyzických znaků hraje roli i kultura (*Kokeisl 2015, 143*). Konceptem difuze se taktéž zabýval G. V. Childe, jehož pojetí bylo v opozici k nacionalistickému výkladu. Childovo výchozím bodem bylo šíření myšlenek z Blízkého východu podél údolí Dunaje do Evropy, čímž se ovšem dostal do rozporu i se stalinistickým pojetím difuze. Věřil, že důsledkem mísení národů s odlišnými kulturami jsou spíše inovace, jež vedou k pokroku (*Faulkner 2007, 5*).

Nacionalistickou ideologii, která měla své počátky již na začátku 20. století, bychom mohli chápat pouze jako interpretaci, jež měla vést k ospravedlnění tehdejších aktuálních pohnutek a zdůvodnění politických cílů, která se projevila například etnickou genocidou. Záměry zneužívající archeologické teorie byly po druhé světové válce opakovány navazujícím komunistickým blokem, kdy se určování etnicity prosadilo také v rámci teorie „slovanské kulturní jednoty“, která byla spojována s jedním z nejlepších Kossinnových žáků – Józefem Kostrzewskim, jenž se snažil o ztotožnění lužické kultury střední doby bronzové s Praslovany, což bylo v přímém rozporu s německými historiky, kteří totožnost této kultury přisuzovaly Ilyrům (*Kostrhun 2014, 46; Vašíček 2007, 751*). Všechny

ideologické směry využívajících k opodstatnění svých záměrů vědecké obory se spíše zasazují o zpomalení jejich vývoje.

6 SYSTEMATICKÝ PRŮZKUM ARCHEOLOGICKÝCH PUBLIKACÍ

6.1 Cíle a teoretické otázky

Cílem diplomové práce bylo prozkoumání vlivu marxistických tezí na archeologické bádání. Kromě nastínění vývoje archeologie jako oboru v dobách komunistického útlaku, jsem se také zabírala proniknutím těchto státní mocí nařízených myšlenek do samotného bádání. Práce se snaží nalézt odpovědi na následující okruhy teoretických otázek:

- 1) Zhodnocení studovaných děl z hlediska marxismu.
- 2) Sledování výskytu vybraného vzorku klíčových slov a jejich předpokládaného vlivu na celkový charakter díla.
- 3) Srovnání jednotlivých zkoumaných děl v rámci aplikace marxistických myšlenek a následné porovnání odlišných přístupů.

6.2 Terminologie marxismu (klíčová slova)

Klíčová slova, potřebná k řešení teoretických otázek, byla vymezena na základě marxistické terminologie a jejich výskytu v archeologických textech. Vzhledem ke sledovaným teoretickým okruhům by se dala dále rozčlenit do dalších dvou kategorií, z nichž první je charakterizována zcela marxistickými výrazy, které jsou i v současnosti chápány ve svém pravém smyslu, jsou jimi – buržoazie, dialektický materialismus, historický materialismus, kapitalistický řád, nadstavba, otrokářství, třídy, výrobní prostředky, výrobní vztahy, výrobní síly, základna. Druhou kategorií reprezentují obecné termíny jako je např. revoluce (představuje pojem, který v archeologické terminologii značně zdomácněl a málokdo si jej dokáže spojit právě s marxismem). K těmto již neutralizovaným výrazům dále patří také např. dělba práce, feudalismus (značně využívaný v rámci středověkého studia), pokrok, prvotně pospolná společnost či rodové zřízení. Kumulace některých pojmů pak může napomoci s vyhodnocením celkového charakteru díla. Níže jsou jednotlivé termíny vysvětleny detailněji:

Buržoazie – následuje po feudalismu a představuje sociální vrstvu vlastníků výrobních prostředků (Marx 1985, 18).

Dělba práce – společenská diferenciací v důsledku získání obživy, přičemž v průběhu dějin proběhly tři velké dělby práce. Na počátku byla tzv. přirozená dělba práce rozdělující společnost na základě biologických předpokladů (pohlaví, věk), která se dále rozvinula ve specializaci (spolupráce, na níž se různí účastníci podílejí různými činnostmi), a kde se jedinec již mohl svými dovednostmi vymezovat vůči zbytku společnosti. Dělba práce prošla určitými vývojovými etapami, které byly úměrné změnám probíhajícími v přístupu získávání obživy. První společenská dělba práce tak představuje stupňování produktivity práce plynoucí

k bohatství a dalšímu rozšiřování výroby, což nakonec zapříčinilo vznik otroctví. Důsledkem první společenské dělby práce pak vzniklo první rozčlenění společnosti na dvě třídy – otrokáře a otroky, vykořisťovatele a vykořisťované (Engels 1949, 154; Lenin 1952, 25). V rámci druhé společenské dělby práce se vlivem kvetoucí specializace oddělilo řemeslo od zemědělství, čímž vzniká výroba určená pouze ke směně (čili výroba zboží). Výrobní rozvoj a pracovní produktivita se zasloužily o navýšení hodnoty lidské pracovní síly, tudíž se otroctví stalo podstatnou součástí společenského systému (Engels 1949, 155–156). Třetí dělba je již charakteristická pro civilizaci, kde směna již představuje společenskou životní potřebu. Vzhledem ke snaze o progresivní rozvíjení předchozího stupně dělby práce vzniká propastný rozdíl mezi venkovem a městským prostředím. V rámci třetí dělby práce vzniká další třída, která se přímo neúčastní výroby, ale zabývá se pouze směnou výrobků – obchodnictvo (Engels 1949, 158).

Dialektický materialismus – ačkoliv se jedná o převzatý dialektický model G. W. Hegela, Marx jej aplikoval na studium historických a společenských jevů, především pak v ekonomické oblasti (více kap. 2, Durozoi 1994, 60; Heywood 2003, 129–130).

Feudalismus – opět se jedná o společensko-ekonomickou organizaci, která nahradila předchozí fáze společenského vývoje, tedy prvotně pospolnou společnost a otrokářství. V rámci feudalismu je primárním výrobním prostředkem půda, jejíž vlastnictví je pak určujícím společenským vztahem. V roli výrobní síly zde figuruje nevolník, jenž je k půdě vázán násilím a je osobně zavázán jejímu vlastníku, kterému kromě své práce odvádí i část nadproduktu. V rámci evropského území je feudalismus svázán především s obdobím středověku (Marx 1985, 33).

Historický materialismus – marxistické pojetí dějin vzniklé na základě dialektického materialismu. Primární pojetí historického materialismu

představuje výklad dějin a společnosti na základě hospodářské lidské činnosti, od níž se odvíjí další společenské vztahy (více kap. 2, *Durozoi 1994, 181*).

Kapitalistický řád – představuje společensko-ekonomický systém založený na soukromém vlastnictví výrobních prostředků (např. finanční kapitál, stroje, továrny apod.), přičemž přímým výrobcům je odnímána část nadhodnoty. Kapitalismus, jenž nahradil feudalismus, je charakteristický především pro průmyslové 19. století (*Durozoi 1994, 143*).

Nadstavba – je určena základnou dané společnosti (čili hospodářskou základnou). V marxistické terminologii nadstavba zahrnuje ideologické, politické, či kulturní aspekty společnosti. Mezi základnou a nadstavbou funguje dialektický vztah, v rámci něhož jsou oba elementy navzájem neustále ovlivňovány a podmiňovány (*Durozoi 1994, 124, 192*).

Otrokářství – společensko-ekonomická organizace, která na některých územích střídá prvotně pospolnou společnost. V rámci tohoto uspořádání je výrobní způsob založen na nucené práci otroků, kteří v tomto zřízení figurují jako hlavní výrobní síla. Primární vztah zde představuje otrokova závislost na otrokáři, který zabírá výsledky otrocké práce, čímž dochází k hromadění nadproduktu a následného vzniku tříd, dělbě práce na fyzickou a duševní, rozpad prvotně pospolné společnosti a vzniku civilizace. Tato organizace pak byla nahrazena kolonizací a následně feudalismem (*Marx 1985, 96, Engels 1949, 154*).

Pokrok – proces společenského vývoje, jehož základem je rozvoj výrobních sil. S přihlédnutím k dějinnému vývoji lze pokrok charakterizovat jako postupné odpoutávání člověka od přírody (*Durozoi 1994, 143, 226*).

Prvotně pospolná společnost – nejstarší společensko-ekonomické zřízení, jehož základem bylo společné vlastnictví výrobních prostředků a společenské rozdíly byly vytvářeny pouze na základě biologických předpokladů. Sociální útvary prvotně pospolné společnosti představují rodová či kmenová zřízení (*Engels 1949, 166*).

Revoluce – je náhlou změnou ve společnosti (potažmo v myšlení) a taktéž výsledkem kumulace předchozích kvantitativních změn a vývojových zvrátů. Pakliže se jedná o celospolečenskou změnu, je to revoluce sociální – změna režimu nahrazující staré zřízení novým systémem (ekonomickým, politickým apod.; *Durozoi 1994, 253*).

Rodové zřízení – sociálně-ekonomická forma prvotně pospolné společnosti. Postupem svého vývoje se zřízení rozrůstalo v kmeny a kmenové svazy, jež se rozšiřovaly dále do prostoru, což vedlo k štěpení kmenů, z čehož posléze vznikaly národy (*Engels 1949, 94–95*).

Třídy – představují sociální diferenciaci společnosti vznikající na základě ekonomické činnosti a společenské dělby práce. Třídy jsou tak spojeny s výrobou, která rozděluje společnost – jedni práci řídí a druzí ji vykonávají (tento princip byl narušen až v průběhu třetí velké dělby práce, při níž vznikla další třída, jež s výrobou neměla co do činění). V dějinném procesu tak jednotlivé třídy procházejí rozdílnými vlastnickými vztahy k výrobním prostředkům (*Engels 1949, 158; Heywood 2003, 118–119*).

Výrobní prostředky – pracovní předměty a pracovní prostředky spolu s pracovní silou vytváří výrobní síly společnosti. Vlastnictví výrobních prostředků je určujícím společenským vztahem každé z epoch (*Marx 1985, 97, 103*).

Výrobní síly – představují souhrn vzájemného působení výrobních prostředků a pracovní síly, kde rozhodující silou vytvářející hodnoty je člověk (*Marx 1985, 36, 176*).

Výrobní vztahy – jedná se o vztahy, které člověk vytváří a do nichž vstupuje při výrobě materiálních prostředků. Tyto vztahy nejsou libovolným lidským rozmarem, nýbrž jsou vytvářeny a měněny pouze v důsledku dosaženého stupně rozvoje výrobních sil. Základem výrobních vztahů jsou pak vlastnické vztahy k výrobním prostředkům. Výrobní vztahy jsou základním kamenem společenských vztahů a od svého vzniku v prvotně pospolné společnosti mají tendenci rozšiřovat se spolu s člověkem na stále větší území dosahující dnes již globálních rozměrů (*Marx 1985, 52–53*).

Základna – v marxistickém pojetí se jedná o ekonomickou základnu tvořenou stěžejními oblastmi lidského života – pracovními silami a pracovními vztahy. Základna tudíž představuje soubor ekonomických vztahů určité společnosti, na jejímž základě se pak vytváří ideologická nadstavba (*Durozoi 1994, 181, 329*).

6.3 Analýza a deskriptivní systém (databáze)

Teoretické otázky bylo možné vyhodnotit na základě uceleného a strukturovaného souhrnu relevantních dat zkoumaného vzorku literatury (Böhm 1953, Neustupný 1967, Ambros ed. 1978, Pleiner – Rybová eds. 1978), jehož bylo dosaženo použitím programu Microsoft Office Access 2010. Výsledkem je relační databáze o čtyřech tabulkách, do nichž byly zvoleny deskriptory, jež souvisí s charakterem této diplomové práce. Důraz byl kladen především na sledování klíčových slov, a to jak na jejich aplikaci v rámci konkrétního textu, tak i na jejich kvantitu.

6.3.1 Popis databáze

Databáze sestává ze čtyř tabulek, z nichž první „Autor“ zaznamenává údaje o tvůrcích příspěvků, a to „Jméno“ a „Příjmení“. Další tabulkou je pak „Příspěvek“, shrnující základní informace o konkrétním příspěvku, na níž dále navazuje v relaci 1:n tabulka „Klíčové slovo“ a na tu opět navazuje v relaci 1:n tabulka „Zdroje“ (jednotlivých klíčových slov).

V následujícím popisu jsou blíže vysvětleny jednotlivé deskriptory použité v tabulce „Příspěvek“:

- ID: automatický identifikátor záznamu, který zároveň slouží jako primární klíč.
- Autoři: uvádí jména jednotlivých autorů příspěvků.
- Název: informuje o názvu příspěvku. Pakliže se jedná pouze o kapitolu např. ve sborníku, je uveden název kapitoly. Titul sborníku je dohledatelný až v posledním deskriptoru – „citace“.
- Zaměření: v rámci tohoto deskriptoru je sledováno pojetí příspěvku, tedy zda se jedná pouze o teoretické použití marxistických tezí obecného rázu (*teorie*) nebo naopak probíhá uplatnění marxistického modelu do archeologické metodologie (*aplikace*), která je pak na tomto základě dále rozvíjena.
- Aplikace: pakliže se v rámci příspěvku vyskytuje snaha o aplikaci marxistického modelu do archeologického studia, je políčko zaškrtnuté.
- Primární literatura: zjednodušeně informuje, zda došlo k citování primární literatury marxisticko (-leninského) učení. V tomto případě se jedná o tyto konkrétní prameny – Německá ideologie (Engels – Marx 1845), Manifest

komunistické strany (Engels – Marx 1848), Ke kritice politické ekonomie (Marx 1859), Pravěká společnost (Morgan 1877), Společenské zřízení amerických Indiánů (Morgan 1881), Kapitál I (Marx 1883), Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu (Engels 1884), Kapitál II (Marx 1885), Vývoj kapitalismu v Rusku (Lenin 1899), Velká iniciativa (Lenin 1919), O marxismu v jazykovědě (Stalin 1950).

- Typ publikace: jedná se o možnosti – článek, kniha či příspěvek (ve sborníku nebo kapitola v knize).
- Počet stran: uvádí celkový počet stran příspěvku/publikace.
- Rok vydání: uvádí rok, v němž byl příspěvek vydán.
- Místo vydání: deskriptor informuje o místě vydání příspěvku či publikace.
- Citace: obvyklá forma citace příspěvku.

Další tabulka – „Klíčové slovo“ se pak zaměřuje na konkretizaci vybraných klíčových slov vyskytující se v jednotlivých příspěvcích. V databázi se celkem pracuje s 16 klíčovými slovy, které jsou detailněji vysvětlena v kapitole 6.2.

- ID Klíčové slovo: jako v případě předchozí tabulky se jedná o automatické číslování záznamů, které opět slouží jako primární klíč.
- ID Příspěvek: číselný deskriptor, pomocí něhož je vytvořen relační vztah mezi tabulkou „Klíčové slovo“ a „Příspěvek“.
- Klíčové slovo: tento deskriptor umožňuje souhrn klíčových slov, která jsou pro tuto práci primárním zdrojem informací. Předem vymezená klíčová slova představují charakteristické pojmy v rámci marxistické terminologie. Podrobný rozpis použitých klíčových slov viz kapitola 6.2.

- Využití: deskriptor zaznamenává vyhodnocení jednotlivých klíčových slov v jejich vztahu ke konkrétnímu textu. Tedy zda se jedná o pouhé *obecné* užití, které není dále rozpracováno ve vztahu s archeologickými tématy či se naopak jedná o *aplikaci*, kde využití klíčového slova probíhá v souvislosti s archeologií. Poslední možností je pak *rozvíjení myšlenek*, kde se již uplatňuje rozvinutí klíčového slova autorem v rámci archeologického textu.
- Četnost: čili kvantita užívaného výrazu v jednotlivých příspěvcích.

Třetí tabulka – „Zdroje“ pak specifikuje původ vybraných klíčových slov. Jedná se především o primární literaturu marxisticko (-leninské) teorie. Díla jsou zmíněna již výše u deskriptoru „Primární literatura“ první tabulky „Příspěvek“.

- ID: automatické číslování, jež je opět primárním klíčem.
- ID Klíčové slovo: číslo sloužící k propojení tabulek „Zdroje“ a „Příspěvek“.
- Autor: uvádí jméno autora primární literatury.
- Název: uvádí název primárního díla, z něhož je převzato klíčové slovo.
- Rok: informuje o roku vydání prvního originálu literárního díla.

6.4 Výsledky a interpretace

Vzhledem k primárním otázkám práce, byla sledována vybraná klíčová slova v archeologických textech, které zde představují soubor vstupních dat, jejichž zhodnocení bylo provedeno základními kvantitativními metodami pomocí programu Microsoft Office Access 2007 a Microsoft Office Excel 2007. Vzhledem k časovým možnostem byl vytvořen vzorek čtyř literárních titulů, představující svým charakterem zcela různorodé koncepce a zastupující tak rozdílné druhy odborného archeologického textu, konkrétně jde o článek v hlavním národním periodiku tehdejší doby (Böhm 1953), odbornou knihu (Neustupný 1967), syntézu pravěku (Pleiner – Rybová eds. 1978) a sborník ze specializované konference věnované marxismu v archeologii (Ambros ed. 1978).

6.4.1 Zhodnocení studovaných děl z hlediska marxismu

6.4.1.1 Studie o periodizaci pravěkých dějin (Böhm 1953)

Jak již bylo zmíněno v kapitole 4.3, jedná se o první použití marxistických tezí na poli československé archeologie (Böhm 1953). Práce se zabývá periodizací, ovšem figuruje zde i snaha o aplikaci marxistických termínů, což podkládá i mnohačetné odkazování na primární prameny tehdejšího ideologického světonázoru. Dá se říci, že článek se snaží figurovat na bázi jakéhosi úvodníku nastiňující „oficiální“ vztah mezi archeologií a marxismem (či spíše jeho pozdějším vyústěním marxismem-leninismem), čili autor se alespoň v úvodu snaží o názorné propojení oboru se státní ideologií a detailně se věnuje rozboru základního kamene marxistického poznání minulosti – Morganovy a Engelsovy společenské periodizace, tedy schématu prvotně pospolné společnosti, jež dále pokračuje Tolstého úpravami tohoto modelu. Hojně

se odkazuje k sovětské archeologii, kterou na mnohých místech textu předkládá jako vzor (*Böhm 1953, 1*). Zpočátku je patrná snaha o aplikaci marxistického pojetí periodizace v naší oblasti, a jelikož archeologický zájem necílí pouze na prvotně pospolný řád, nýbrž i otrokářský (který se našeho území takřka netýká) a feudální, stal se autorovi východiskem Stalinův periodizační systém, v němž jsou vymezeny hlavní typy výrobních poměrů (viz kapitola 3.3; *Böhm 1953, 14*).

Böhm se zde zaobírá složitostí periodizace prvotně pospolné společnosti, kterou v jeho případě označuje termínem „prvobytně pospolné“ a snaží se o její rozčlenění do dvou základních období – přisvojovací hospodářství a výrobní hospodářství (*Böhm 1953, 14–15*). Přisvojovací hospodářství představuje společnost, u níž dochází k hromadění zkušeností a postupnému zdokonalení výrobních prostředků, což nevede k rychlému vývoji. Na druhé straně následující etapa využívající výrobního hospodářství s sebou nese výrazné změny z důvodu zrychlujícího se výrobního vývoje. Je nasnadě, že se tyto progresivní změny promítly i ve formách společenských organizací, např. ve výrobních vztazích (společenská dělba práce), ve formách společenského života či ve vztazích společenské organizace, kde se projeví především ve směně surovin a následně i výrobků. V tomto uchopení je pak primárním problémem především skutečnost, v jaké míře jsou archeologické prameny schopny podat doklady o formách společenských organizací (*Böhm 1953, 17*). Charakter práce odpovídá spíše marxisticko-leninskému zaměření, což podtrhují i citována díla (např. Stalin či Lenin). V textu se objevují spíše obecné marxistické formulace, které jsou vloženy do úvodní části příspěvku, načež se autor uchyluje k řešení svého ústředního tématu, které je již oproštěno od marxistické terminologie. Studie sice přinesla první snahu propojit marxismus (-leninismus) s archeologií, ale bohužel se jedná o značně

teoretický článek, který svým konceptem nebyl schopen vyčerpat potenciál marxistického učení.

6.4.1.2 K počátkům patriarchátu ve střední Evropě (Neustupný 1967)

Jak již bylo v předcházejících kapitolách nastíněno, marxismus se do archeologické teorie příliš nepromítl, ačkoliv představoval všeobecně nařízený světový názor. E. Neustupný byl ovlivněn K. Marxem (mj. i G. W. Hegelem), ovšem jako jeden z mála dokázal oddělit politické doktríny od ekonomické teorie. Patrně proto, když se ve své práci dopouštěl ojedinělého a významného pokusu, se mu podařilo aplikovat marxistický ekonomický model na pravěkou společnost (*Kuna 2013, 410*). Původně byla práce předložena a obhájena jako kandidátská disertační práce s názvem „Společnost kultury kulovitých amfor ve středoevropském eneolitu“ v Archeologickém ústavu ČSAV v Praze (*Neustupný 1967, 3; Kuna 2013, 410*).

E. Neustupný sledoval Marxovy ekonomické myšlenky, které uplatnil na střeđoeneolitickou společnost. Na základě archeologického materiálu se snažil o rozvinutí hypotézy představující vynález oradla jako primární základ patriarchátu ve střední Evropě, přičemž vycházel z předpokladu výrobních sil, od nichž dále postupoval k výrobním vztahům až po formy společenské organizace. Podle E. Neustupného by pravěké nástroje neměly být brány pouze jako archeologické typy, nýbrž odrážet i části výrobních sil (*Neustupný 1967, 3*). Již v úvodu předesílá, že se snažil o aplikaci dialektické metody vzestupu od konkrétního po abstraktní, čili od významného mezníku představující vynález oradla až po společenské vztahy (*Neustupný 1967, 3–4*).

Předmět studia představuje společnost kultury kulovitých amfor, v níž prozkoumává ekonomické vztahy, jež jsou určujícím elementem každé společnosti (*Neustupný 1967, 7*). Kultura zde stále funguje na principu rodového zřízení, které ovšem již přesáhlo svou funkci, jelikož není pouze přírodního charakteru, nýbrž zasahuje i do společenské sféry (*Neustupný 1967, 50–51*). Oradlo zde figuruje jako činitel změny odrážející se ve společenském uspořádání kultury kulovitých amfor. Prostřednictvím vynálezu nového výrobního prostředku tak byly uskutečněny společenské a ekonomické změny, v rámci nichž dochází ke společenské diferenciaci. Nastává tak přerod matriarchátu v patriarchát a eneolitická výrobní kooperace se zmenšuje na rodinu přebírající ekonomickou funkci (*Neustupný 1967, 8, 53*). V rámci textu se tak zrodilo intenzivní a smysluplné propojení Marxových ekonomických myšlenek s archeologií, k čemuž nedošlo na základě užívání prázdných formulací, které by pouze objasňovaly jednotlivé marxistické pojmy, nýbrž čerpá ze základních ekonomických myšlenek, které dále rozvíjí skrze archeologické modely.

6.4.1.3 Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeológii (Ambros ed. 1978)

Konference „Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeológii“ pořádaná ve dnech 27.–29. května roku 1974 v Nových Vozokanech byla první svého druhu v Československu, jelikož se úzce zaměřovala na aplikaci nařízené státní ideologie marxismu-leninismu do archeologického bádání. O čtyři roky později vzešel z této konference sborník (Ambros ed. 1978), jenž zahajuje příspěvek ředitele Státního archeologického ústavu v Nitře Bohuslava Chropovského – „K niektorým metodologickým problémom archeológie“, kde jasně formuluje, že k pochopení metodologických problémů archeologie je zapotřebí

vycházet ze základních kategorií marxistické metodologie, která je možná na základě pochopení dialektické metody, jež v tomto případě přejímá funkci obecného metodologického nástroje poznání, a to v přírodní i sociální sféře (*Chropovský 1978, 5*).

Sborník je motivován značně dogmaticky, přičemž charakter celé konference byl vyjádřen již v úvodním příspěvku (*Chropovský 1978*), jenž je zcela zřetelně zaměřen na implementaci ideologického rámce, který se snaží podpořit pojednáním o marxistické metodologii prolínající se do archeologického studia. Bohužel se Chropovskému záměr zcela nevydařil, jelikož nenavrhl žádný praktický postup na propojení vědního oboru s nařízenou státní ideologií a omezil se především na zdůrazňování ideologických rysů marxistické metodologie. Marxismus podle Chropovského odhalil vzorce společenské evoluce a propagoval studium zaměřující se na původ člověka na skutečně vědecké úrovni. Primární myšlenkou příspěvku je především pojetí historického materialismu jakožto důležitého východiska pro všechny společenské vědy, u nichž by měl sloužit jako metoda k jejich poznání. Což se samozřejmě dotýká i archeologie, kde je třeba z tohoto stanoviska vycházet a na jeho základě rozvíjet archeologickou metodologii. Poznání všeobecných zákonů, které historický materialismus umožňuje, může napomoci k objasnění vývoje jednotlivých aspektů společenského života, v tomto konkrétním případě dějin (*Chropovský 1978, 5*).

Problém pak představuje propojení marxistické a archeologické metodologie. Marxistická metodologie by měla představovat určitou komplexnost, metodickou i teoretickou jednotu s návazností na dialektiku a materialismus. Chropovský zcela nepokrytě přiznává svůj vztah k ideologii a zdůrazňuje třídnost a stranickost svých principů. Základem vědecké marxisticko-leninské metodologie je tedy dialektická jednotu a materialismus, teorie a praxe, pravdivost a „stranickost“ v tom nejširším

pojetí. Ovšem upozorňuje, že pouhé přebírání filozofie s jejími principy je nedostačující. Pro tvoření je třeba pochopení marxistických filozofických principů, kategorií a pojmů. Proto je třeba postupně rozpracovávat a rozšiřovat dosavadní metody a samozřejmě také vytvářet prostor pro nové (*Chropovský 1978, 6–7*). Je třeba přistoupit k vypracování jednotné teorie předmětu, obecného metodického přístupu a speciální metody řešení problému (*Chropovský 1978, 10*).

Sborník je programově rozdělen do pěti bloků, z nichž první „Metodologické problémy archeologie“ obsahuje pouze již výše zmiňovaný Chropovského úvodník. Další blok „Definícia a obsah základných archeologicko-historických kategórií“, „Problematika prvotnopospolnej spoločnosti z hľadiska výsledkov archeologického výskumu na Slovensku“, „Problematika vzniku tried a triedne diferencovanej spoločnosti predkapitalistických formácií – vypovedacia schopnosť archeologického materiálu“. Sborník je tak koncipován na základě marxistické terminologie, ačkoliv v tomto případě se spíše jedná o marxismus-leninismus. Zmíněný Chropovského příspěvek je jasným příkladem nezvládnutého propojení marxistických myšlenek s archeologií. Jde spíše o jakési chaotické pojednání, v němž jsou vyjmenovány základní terminologické pojmy marxismu (-leninismu) oproštěného od primárního smyslu marxistického učení.

6.4.1.4 Pravěké dějiny Čech (Pleiner – Rybová eds. 1978)

Rozsáhlá syntéza představující ucelený souhrn tehdy dostupných informací o českém pravěku, která v rámci zkoumaného vzorku reprezentuje text, který nemá sloužit pouze odborné veřejnosti, nýbrž je svým charakterem přístupná i laickým zájemcům o archeologii. Navzdory tomu, že se na jednotlivých kapitolách podílelo značné množství autorů, představuje syntéza jednotný přehled dějinného vývoje. Pravěké dějiny Čech celkem čítají na 15 kapitol rozdělených podle období.

Syntéza byla ke studiu zvolena především na základě předpokladu, že představuje text, v němž budou marxistické myšlenky podány spíše obecně, nemající primární snahu o zasahování do archeologického studia. Text se nedá označit ani za marxisticko-leninský, ačkoliv se objevují obecné odkazy ke Stalinovi či Leninovi. Tudíž předpoklad, že charakter syntézy může být maximálně pseudomarxistický, uplatňující pouze obecné marxistické termíny bez vztahu k archeologii, se nepotvrdil. Již v předmluvě se autoři odvolávají k „historické materialismu“, jehož pomoc oceňují při stavbách hypotéz o hlavních směrech ve společenském vývoji (Pleiner – Rybová 1978, 7). Oddíly jednotlivých kapitol jsou silně ovlivněny marxistickou terminologií. V první kapitole „Metody a cíle archeologie“ (Pleiner – Stloukal et al. 1978) se v rámci nastínění problémů pravěké ekonomie objevuje přímý apel na to, aby byl výklad založen na marxisticko-leninské metodě a aby z ní vycházel. Jednotlivé členění kapitoly pak představuje již implementaci marxistické terminologie v přímém vztahu k archeologii, kupříkladu oddíl „Výpověď archeologie o nadstavbových jevech“ je nadstavba představována ve svém původním marxistickém významu, tedy jedná se o náboženství, ideologii apod. (Pleiner – Stloukal et al. 1978, 37, 43). Marxismus se tak značně projevil v rámci strukturování knihy.

6.4.2 Sledování výskytu vybraného vzorku klíčových slov a jejich předpokládaného vlivu na celkový charakter díla

V rámci této teoretické otázky pracuji s předpokladem, že výběr klíčových slov u jednotlivých textů se výrazně odvíjí od charakteru studovaného díla. Vzhledem k rozdílnému pojetí literárních děl je možné tuto otázku zkoumat, ačkoliv u některých příspěvků k využití klíčových slov nedošlo (Demeterová 1978, Čilinská 1978, Hrubec 1978, Lamiová – Schmiedlová 1978, Točík 1978, Ložek et al. 1978). Pro diplomovou práci bylo vymezeno 16 klíčových slov vycházejících z marxistické terminologie, tyto pojmy se ale zároveň objevují i v archeologické literatuře. Vymezená klíčová slova byla detailněji rozpracována v kapitole 6.2.

Vzhledem ke skutečnosti, že jednotlivé texty vykazují odlišný charakter, bylo v rámci literárních děl zcela odlišně pracováno s klíčovými slovy, což se také odráží v jejich používání. Proto jsou pojmy dále rozčleněny na základě svého využití v textu – tedy zda jsou uplatněny pouze na *obecném* podkladě či přímo *aplikovány* do archeologie nebo se již autor snaží o *rozvinutí myšlenek* pomocí těchto vymezených termínů. Vyjmenované rozdíly jsou mj. podporovány i kvantitou používaných klíčových slov.

Autor/Autoři	Rok vydání	Název příspěvku/publikace	Počet stran	Klíčová slova na stranu
J. Böhm	1953	Studie o periodizaci pravěkých dějin	23	4,7
E. Neustupný	1967	K počátkům patriarchy ve střední Evropě	49	5,63
C. Ambros (ed.)	1978	Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeológii	288	2,18
R. Pleiner - A. Rybová (ed.)	1978	Pravěké dějiny Čech	872	0,38

Tab. 1. – Přehled zkoumaných archeologických textů s informací o průměrném výskytu vymezených klíčových slov na stranu.

6.4.2.1 Studie o periodizaci pravěkých dějin (Böhm 1953)

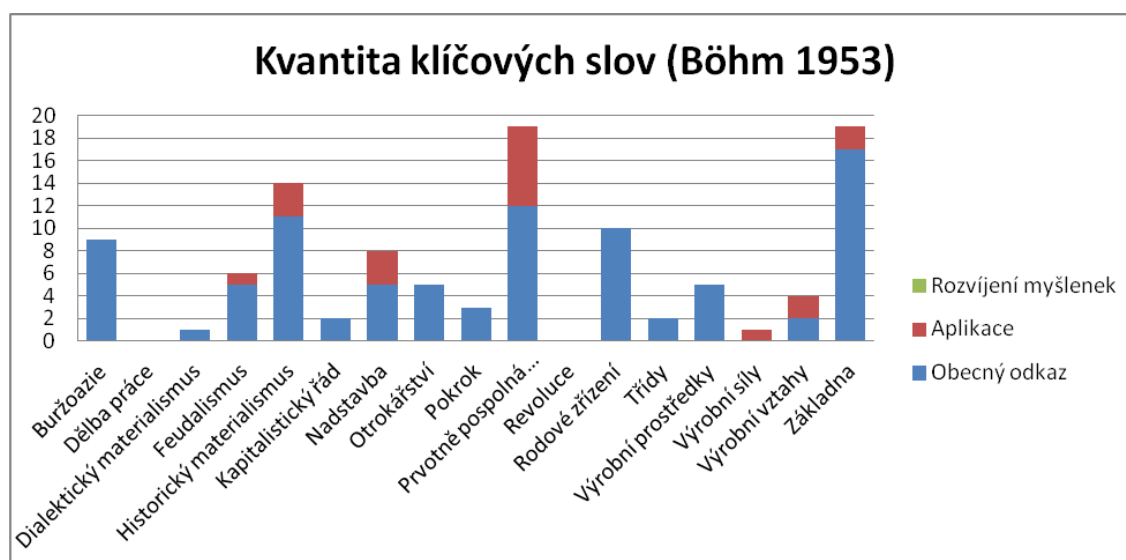
Z celkového počtu klíčových slov (108) se využilo 89 v rámci obecného uplatnění, zatímco k přímé aplikaci se autor uchýlil v pouhých devatenácti případech. Jak již bylo zmíněno v první teoretické otázce (viz podkapitola 8.1.1), formální aspekty článku se snaží navodit dojem implementace marxistických tezí do archeologického bádání, ale omezuje se spíše na obecné formulování marxistické terminologie v úvodní části, přičemž ústřední téma (tedy periodizace pravěku) zůstává již takřka prosta těchto výrazů. Potenciál v duchu marxistického učení zůstal nenaplněn. Rozhodujícím faktorem může být i skutečnost, že se jedná o de facto „průkopnický“ článek v české (československé) archeologii, jelikož zde Böhm jako první využil marxistických termínů v odborném archeologickém článku, což ve své době začínalo být nutností.

Jak vyplývá z grafu č. 1, dochází především k obecnému využití klíčových slov, mezi nimiž dominuje pojem základna (obecné využití 19x, aplikace 2x) a posléze prvotně pospolná společnost (obecné využití 12x, aplikace 7x; samotný Böhm užívá pojmu „prvobytně pospolné společnosti“),

Ačkoliv je Böhmova studie označována za marxistickou, k stěžejním termínům se autor neuchýlil, což dokládá velmi sporadické používání termínů „výrobní síly“ (aplikace 1x) a „výrobní vztahy“ (obecné využití 4x, aplikace 2x), přičemž „dělba práce“ se v textu neuvádí vůbec. Naopak termíny „buržoazie“ (obecné využití 9x) a „historický materialismus“ (obecné využití 14x, aplikace 3x) dosahují nejvyššího počtu uplatnění v rámci zkoumaného vzorku, čímž je demonstrován celkový charakter díla, který marxistickou terminologii znázorňuje spíše na informativním podkladě, nežli by se snažil o přímou aplikaci marxistických myšlenek do archeologie.

Klíčové slovo	Využití						
	Obecný odkaz	Procenta	Aplikace	Procenta	Rozvíjení myšlenek	Procenta	Celkem
Buržoazie	9	10,11	0	0	0	0	9
Dělba práce	0	0,00	0	0	0	0	0
Dialektický materialismus	1	1,12	0	0	0	0	1
Feudalismus	5	5,62	1	5,263158	0	0	6
Historický materialismus	11	12,36	3	15,78947	0	0	14
Kapitalistický řád	2	2,25	0	0	0	0	2
Nadstavba	5	5,62	3	15,78947	0	0	8
Otrokářství	5	5,62	0	0	0	0	5
Pokrok	3	3,37	0	0	0	0	3
Prvotně pospolná společnost	12	13,48	7	36,84211	0	0	19
Revoluce	0	0,00	0	0	0	0	0
Rodové zřízení	10	11,24	0	0	0	0	10
Třídy	2	2,25	0	0	0	0	2
Výrobní prostředky	5	5,62	0	0	0	0	5
Výrobní síly	0	0,00	1	5,263158	0	0	1
Výrobní vztahy	2	2,25	2	10,52632	0	0	4
Základna	17	19,10	2	10,52632	0	0	19
Celkem	89	100	19	100	0	0	108

Tab. 2. J. Böhm 1953 – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Graf 1. J. Böhm 1953 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.

6.4.2.2 K počátkům patriarchátu ve střední Evropě (Neustupný 1967)

V publikaci došlo k použití 210 klíčových slov, z nichž se 16 uplatnilo na základě obecného odkazu, u 66 došlo k přímé aplikaci v archeologii a 128 slov bylo využito v rámci rozvíjení marxistických myšlenek v archeologickém bádání. Publikace je ojedinělým případem, u něhož se zdařilo rozvíjení marxistického učení v archeologickém studiu.

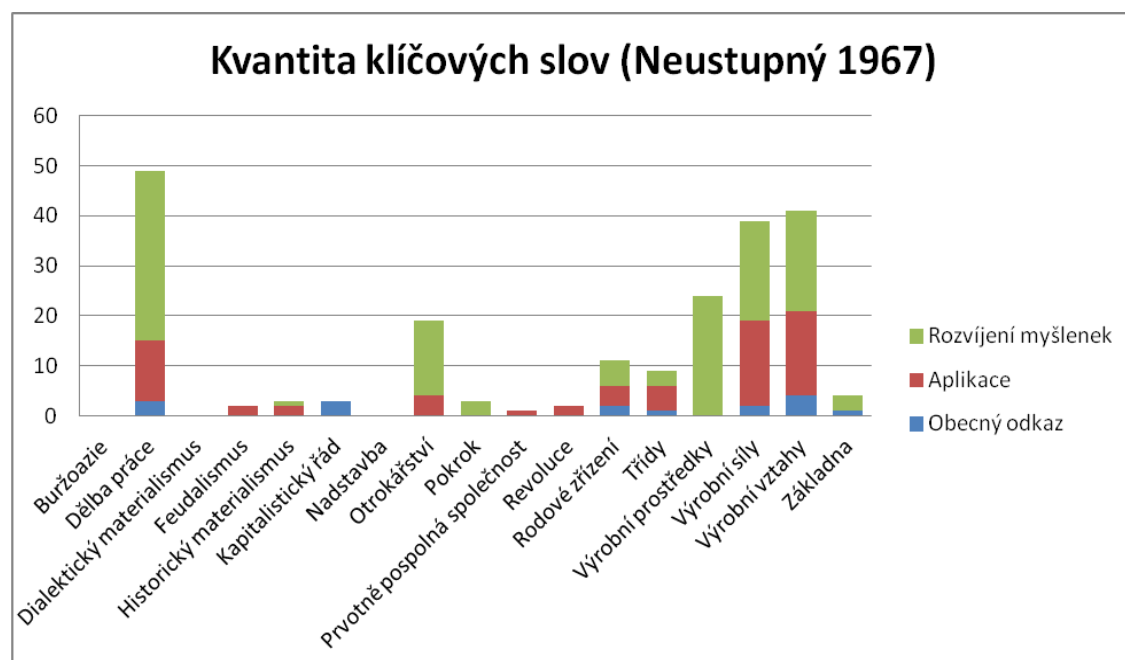
Je třeba zmínit, že autor se několika vymezenými klíčovými slovy zabýval velmi detailně, což je způsobeno celkovou koncepcí práce, která pracuje s Marxovým ekonomickým modelem, což se mj. odráží i ve výsledném použití konkrétních klíčových slov, proto se v textu některé výrazy naopak nenacházejí – např. pojem „buržoazie“, který je ostatně do archeologického studia těžko aplikovatelný, ale i přesto se v dalších titulech dočkal svého uplatnění (Böhm 1953, Ambros ed. 1978, Pleiner – Rybová eds. 1978). Dále pak nedochází k využívání pojmů „dialektický materialismus“ a „nadstavba“.

Oproti zbývajícím textům došlo k výraznému poklesu obecného využití klíčových slov a upřednostňována je především aplikace vymezených termínů do archeologie, které jsou autorem v mnoha případech dále rozvinuty. Nejvíce dochází k uplatnění ryze „marxistických“ výrazů jako je dělba práce (obecné využití 3x, aplikace 12x), jejímu rozvinutí je ostatně v publikaci věnována celá kapitola, dále pak výrobní vztahy (obecné využití 4x, aplikace 17x) a výrobní síly (obecné využití 2x, aplikace 17x), které jsou zde implementovány na pravěkou kulturu kulovitých amfor. Ačkoliv zkoumaný vzorek zahrnuje vícero děl, které by se daly označit za marxistické, pouze u tohoto titulu dochází k uplatnění Marxova ekonomického modelu, např. v Böhmově článku jsou tyto primární výrazy (výrobní síly, výrobní vztahy a výrobní prostředky) použity

zcela sporadicky a ve sborníku z Nových Vozokan (Ambros ed. 1978) téměř chybí.

Klíčové slovo	Využití						
	Obecný odkaz	Procenta	Aplikace	Procenta	Rozvíjení myšlenek	Procenta	Celkem
Buržoazie	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0
Dělna práce	3	18,75	12	18,18	34	26,56	49
Dialektický materialismus	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0
Feudalismus	0	0,00	2	3,03	0	0,00	2
Historický materialismus	0	0,00	2	3,03	1	0,78	3
Kapitalistický řád	3	18,75	0	0,00	0	0,00	3
Nadstavba	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0
Otrokářství	0	0,00	4	6,06	15	11,72	19
Pokrok	0	0,00	0	0,00	3	2,34	3
Prvotně pospolná společnost	0	0,00	1	1,52	0	0,00	1
Revoluce	0	0,00	2	3,03	0	0,00	2
Rodové zřízení	2	12,50	4	6,06	5	3,91	11
Třídy	1	6,25	5	7,58	3	2,34	9
Výrobní prostředky	0	0,00	0	0,00	24	18,75	24
Výrobní síly	2	12,50	17	25,76	20	15,63	39
Výrobní vztahy	4	25,00	17	25,76	20	15,63	41
Základna	1	6,25	0	0,00	3	2,34	4
Celkem	16	100,00	66	100,00	128	100,00	210

Tab. 3. E. Neustupný 1967 – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Graf 2. E. Neustupný 1967 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.

6.4.2.3 Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeológii (Ambros ed. 1978)

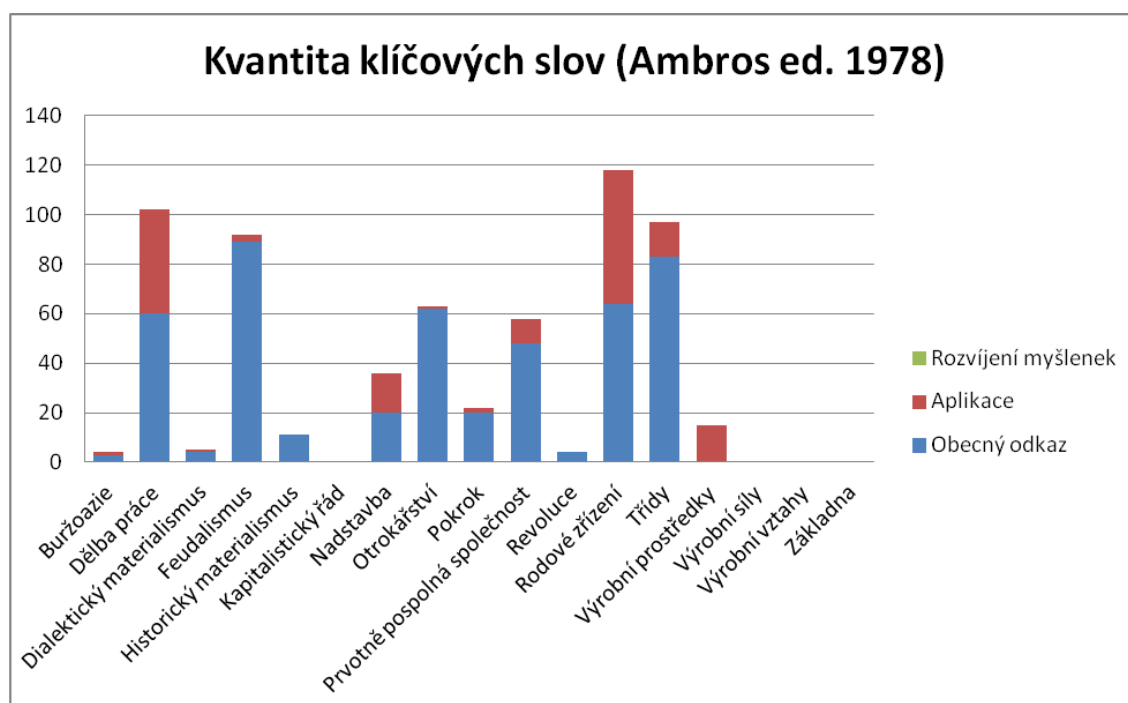
Ve sborníku, který je rozdělen do 35 kapitol, se celkem vyskytuje 627 klíčových slov, z nichž 468 představuje pouze obecné uplatnění a u zbylých 159 případů dochází již k samotné aplikaci do archeologie.

Na základě grafu č. 3 je patrné, že primární marxistické pojmy („výrobní síly“, „výrobní vztahy“, „základna“) zůstaly nepovšimnuty. Naopak dochází k hojnému využití termínů „prvotně pospolné společnosti“ (obecné využití 48x, aplikace 10x) a „třídy“ (obecné využití 83x, aplikace 14x), které představují pojmy evokující do jisté míry dogmatický charakter celého textu. Četnost těchto dvou výrazů je dána koncepcí celého sborníku, který je programově rozdělen do oddílů, z nichž dva se přímo zabývají prvotně pospolnou společností („Problematika prvotnopospolnej spoločnosti z hľadiska výsledkov archeologického výskumu na Slovensku“) a třídami, resp. třídní společností („Problematika vzniku tried a triedne diferencovanej spoločnosti predkapitalistických formací – vypovedacia schopnosť archeologického materiálu“).

Vzhledem k povaze sborníku je překvapivé, že některé kapitoly neobsahují žádné z vymezených klíčových slov – „Kultúrna skupina“ (Demeterová 1978), „Typ“ (Čilinská 1978), „O type á typologickej metóde“ (Hrubec 1978), „Kultúrny komplex“ (Lamiová 1978), „K metodickým a terminologickým otázkám archeologie na Slovensku“ (Točík 1978).

Klíčové slovo	Využití						
	Obecný odkaz	Procenta	Aplikace	Procenta	Rozvíjení myšlenek	Procenta	Celkem
Buržoazie	3	0,64	1	0,63	0	0	4
Dělnba práce	60	12,82	42	26,42	0	0	102
Dialektický materialismus	4	0,85	1	0,63	0	0	5
Feudalismus	89	19,02	3	1,89	0	0	92
Historický materialismus	11	2,35	0	0,00	0	0	11
Kapitalistický řád	0	0,00	0	0,00	0	0	0
Nadstavba	20	4,27	16	10,06	0	0	36
Otrokářství	62	13,25	1	0,63	0	0	63
Pokrok	20	4,27	2	1,26	0	0	22
Prvotně pospolná společnost	48	10,26	10	6,29	0	0	58
Revoluce	4	0,85	0	0,00	0	0	4
Rodové zřízení	64	13,68	54	33,96	0	0	118
Třídy	83	17,74	14	8,81	0	0	97
Výrobní prostředky	0	0,00	15	9,43	0	0	15
Výrobní síly	0	0,00	0	0,00	0	0	0
Výrobní vztahy	0	0,00	0	0,00	0	0	0
Základna	0	0,00	0	0,00	0	0	0
Celkem	468	100,00	159	100,00	0	0	627

Tab. 4. C. Ambros 1978 (ed.) – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Graf 3. C. Ambros (ed.) 1978 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.

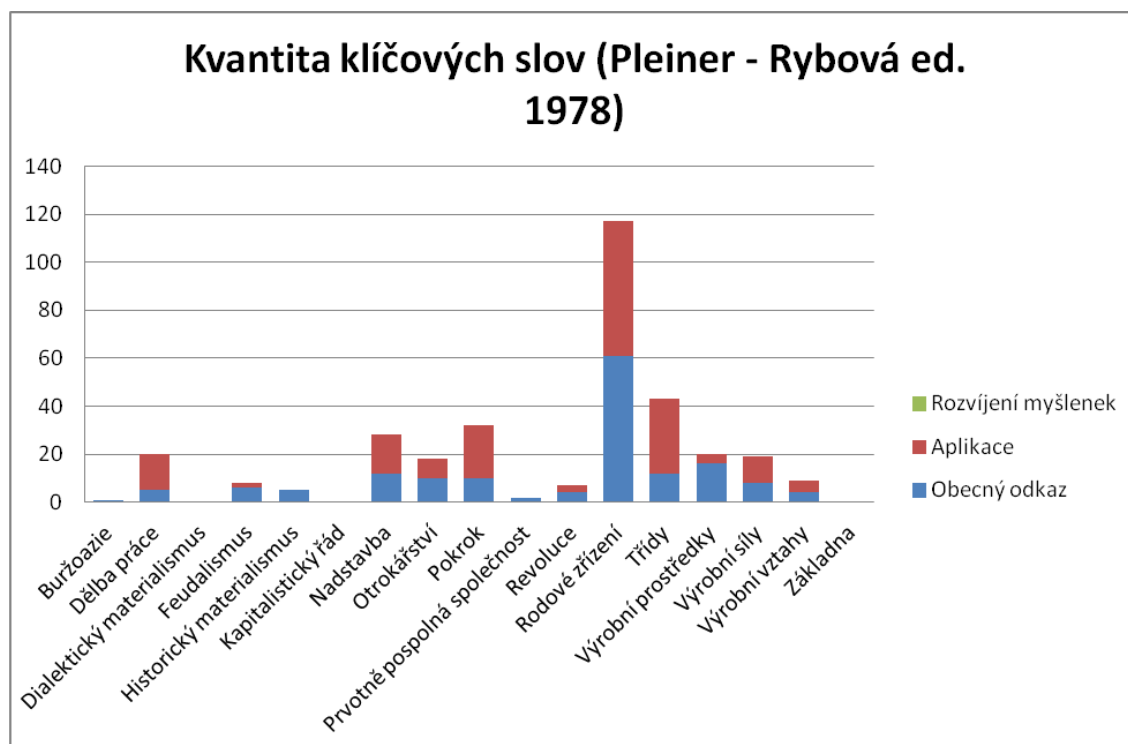
6.4.2.4 Pravěké dějiny Čech (Pleiner – Rybová eds. 1978)

Již předešlá podkapitola nastínila, že syntéza Pravěké dějiny Čech zastupuje v rámci zkoumaného vzorku text, jehož primárním cílem není implementace marxistických tezí (či marxismu-leninismu) do archeologie. Celkem se v syntéze, v rámci níž bylo prozkoumáno 15 kapitol, vyskytuje na 329 klíčových slov – 159 na základě obecného využití a 173 v přímé aplikaci do archeologie. K dalšímu rozvinutí vymezených pojmů nedošlo. Dochází zde tedy k častějšímu aplikování marxistických termínů v archeologii nežli k jejich obecnému uplatnění. V práci se nejvíce vyskytuje pojem „rodové zřízení“ v rámci obecného využití (61x, v aplikaci pak 56x). I přes své pojetí se v syntéze vyskytují primární marxistické termíny - „třídy“ (obecné využití 12x, aplikace 31x), „výrobní prostředky“ (obecné využití 16x, aplikace 4x) a „výrobní síly“ (obecné využití 8x, aplikace 4x), „výrobní vztahy“ (obecné využití 4x, aplikace 5x).

V některých kapitolách docházelo k hojnějšímu výskytu marxistických pojmů, zatímco kapitola „Vývoj přírodního prostředí v kvartéru“ (Ložek et al. 1978) je prostá těchto termínů, což zcela zřetelně odpovídá své náplni a názvu. Značné kolísání užívání klíčových slov je způsobeno početnou autorskou základnou – největší uplatnění klíčových slov proběhlo v rámci kapitol „Metody a cíle archeologie“ (Pleiner – Stloukal et al.) a „Keltové v Čechách“ (Beranová – Bouzek et al. 1978). Jak již bylo nastíněno v kapitole 6.4.1.4, mnohé kapitoly jsou členěny do oddílů využívající marxistické myšlenky, toho je příkladem kapitola „Vývoj lidstva v paleolitu a mezolitu. Situace na území Čech“ (Fridrich – Pleiner et al. 1978), v rámci níž se autoři zabývají pokroky v materiální a nadstavbové sféře středopaleolitického lidstva či „Ekonomický základ mladšího pravěku“ (Drda – Kytlicová et al. 1978), kde je rozebírán vývoj výrobních sil do konce pozdního patriarchátu.

Klíčové slovo	Využití						
	Obecný odkaz	Procenta	Aplikace	Procenta	Rozvíjení myšlenek	Procenta	Celkem
Buržoazie	1	0,64	0	0,00	0	0	1
Dělba práce	5	3,21	15	8,67	0	0	20
Dialektický materialismus	0	0,00	0	0,00	0	0	0
Feudalismus	6	3,85	2	1,16	0	0	8
Historický materialismus	5	3,21	0	0,00	0	0	5
Kapitalistický řád	0	0,00	0	0,00	0	0	0
Nadstavba	12	7,69	16	9,25	0	0	28
Otrokářství	10	6,41	8	4,62	0	0	18
Pokrok	10	6,41	22	12,72	0	0	32
Prvotně pospolná společnost	2	1,28	0	0,00	0	0	2
Revoluce	4	2,56	3	1,73	0	0	7
Rodové zřízení	61	39,10	56	32,37	0	0	117
Třídy	12	7,69	31	17,92	0	0	43
Výrobní prostředky	16	10,26	4	2,31	0	0	20
Výrobní síly	8	5,13	11	6,36	0	0	19
Výrobní vztahy	4	2,56	5	2,89	0	0	9
Základna	0	0,00	0	0,00	0	0	0
Celkem	156	100,00	173	100,00	0	0	329

Tab. 5. R. Pleiner – A. Rybová (eds.) 1978 – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Graf 4. R. Pleiner – A. Rybová (eds.) 1978 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.

6.4.3 Srovnání jednotlivých zkoumaných děl v rámci aplikace marxistických myšlenek a následné porovnání odlišných přístupů

Pomocí literárních rozborů (viz kapitola 6.4.1) byl objasněn charakter jednotlivých titulů. Na základě porovnání jednotlivých textů si lze povšimnout, že na jejich pojetí má značný dopad také uplatnění klíčových slov. Pakliže se nejedná o přímou aplikaci Marxova ekonomického modelu, jasně definovanou již v úvodu (Neustupný 1967), začlenění marxistických myšlenek do struktury práce (Pleiner – Rybová eds. 1978) či o dogmatickou agitaci v rámci archeologického studia (Ambros ed. 1978), mohou být marxistické termíny použité spíše na obecném podkladě (Böhm 1953).

Kupříkladu Studie o periodizaci pravěkých dějin (Böhm 1953) představuje první archeologický text disponující marxistickou terminologií, ovšem probíhá zde především snaha o rozvinutí svého ústředního tématu – periodizace českého pravěku. Navzdory marxistickému úvodu, v němž jsou autorem zdůrazňovány sovětské úspěchy na poli archeologického studia či neskryvané odkazy k primárním marxistickým dílům (ačkoliv velkou měrou se odkazuje také ke Stalinovi či Leninovi, kteří představují spíše marxisticko-leninskou frakci), přece jen je podstatná část článku oproštěna od ideologických manévřů komunistického světonázoru. Pravěké dějiny Čech (Pleiner – Rybová eds. 1978) reprezentují rozsáhlou syntézu shrnující tehdejší poznatky o českém pravěku, svým pojetím necílí jen na archeologickou obec, nýbrž je srozumitelnou „učebnicí“ i laické veřejnosti. Jednotlivé kapitoly, na kterých se podílel značný autorský tým, pak hojněji využívají marxistických termínů v rámci některých kapitol („Metody a cíle archeologie“; „Vývoj lidstva v paleolitu a mezolitu. Situace na území Čech“, „Keltové v Čechách“). Předpoklad, že syntéza představuje text bez bližšího vztahu k marxistickým myšlenkám,

byl vyvrácen již předmluvou, která jasně informuje o využití metody historického materialismu k bližšímu poznání společenských otázek. Struktura mnoha kapitol pak přímo vychází z marxistické terminologie. Naopak Sborník příspěvků z konference v Nových Vozokanech Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeológii (Ambros ed. 1978) se oproti ostatním zkoumaným textům značně liší svým pojetím, a to především svou dogmatickou koncepcí provázející celý text. Titul se ovšem svými ideologickými záměry netají, naopak již úvodní kapitola „K niektorým metodologickým problémom v archeológii“ od Bohuslava Chropovského jasně naznačuje, jaký tato konference měla cíl – propojení marxistických myšlenek s archeologickou metodou, to vše pod záštitou propagandistických formulací, které jsou v mnoha případech podporovány prázdným citováním primárních děl marxismu (v tomto případě opět spíše marxismu-leninismu). Naproti tomu publikace K počátkům patriarchátu ve střední Evropě (Neustupný 1967) přináší unikátní počín – aplikaci Marxova ekonomického modelu na pravěkou společnost. Poprvé (a do současné doby také naposledy) se práce nezatěžovala prázdným ideologickým rámcem, ale konečně byly testovány možnosti praktického propojení archeologie jakožto vědního oboru s nařízenou státní ideologií nebo spíše její dávnou podstatou – marxistickými myšlenkami vycházející z materialistického ekonomismu. K podnícení takového experimentu bylo zapotřebí znalosti základních marxistických děl (především Marxova Kapitálu), což v tehdejší době mohlo vyústit v značná rizika.

Jak jsem již zpočátku předpokládala, u zkoumaných textů představuje primární rozdíl především jejich rozličné pojetí, které lze kategorizovat do dvou skupin. První skupina představuje práce pracující s marxistickými tezemi, přičemž do této skupiny spadají tři zkoumané tituly (Böhm 1953, Neustupný 1967, Pleiner – Rybová eds. 1978). Ovšem i mezi nimi se projevují značné rozdíly – Böhm spíše povrchně využil

možnosti marxistického učení, a spíše se uchýlil k marxisticko-leninskému pojetí své práce, citujíc kupříkladu Stalina. Opačný přístup nabízí až publikace K počátkům patriarchátu ve střední Evropě (Neustupný 1967), vycházející z marxistického ekonomického pojetí, který byl využit skrze archeologické modely. Syntéza Pravěké dějiny Čech (Pleiner – Rybová eds. 1978) implementaci marxismu prostřednictvím struktur svých několika kapitol. Do druhé skupiny tak spadá sborník „Základné metodologické problémy a marxistické kategorie v archeologii“ (Ambros ed. 1978), který je svým zaměřením marxisticko-leninského rázu a navzdory samotnému názvu navozující dojem již existující metodologické vazby mezi marxismem a archeologií, má spíše zpolitizovaný charakter, který zcela odpovídá svému propagandistickému záměru. Zde se již prvotní marxistické myšlenky vytrácejí a spíše než aby byly doopravdy řešeny otázky týkající se uplatnění marxistického modelu na archeologickou metodologii, je text protkáván obecnými termíny. Ve výsledku se tak u textů, u nichž lze tušit dogmatický podtext (viz Ambros ed.), objevují spíše marxisticko-leninské termíny (třídy, kapitalistický řád, otrokářství a pokrok), přičemž primární marxistické výrazy (výrobní síly, výrobní vztahy, výrobní prostředky) jsou použity sporadicky či téměř chybí. Publikace K počátkům patriarchátu ve střední Evropě (Neustupný 1967) je těchto termínů naopak takřka zproštěna, což se kupříkladu projevuje i u syntézy Pravěké dějiny Čech (Pleiner – Rybová eds. 1978).

Značný rozdíl pak představuje citace primárních děl, zatímco ve sborníku (Ambros ed. 1978) se autoři příspěvků hojně uchylují k citování děl J. V. Stalina či V. I. Lenina představující spíše marxisticko-leninský směr, E. Neustupný ve své publikaci (1967) používá k podepření svých hypotéz primární díla marxismu, především pak Marxův Kapitál I (1867). Například zcela jasně informuje o pojmu vlastnictví, které chápal na základě Marxova vymezení a distancuje se od odlišného Stalinova pojetí (Neustupný 1967, 44). Důležitým společným rysem pro všechna

zkoumaná díla byl Engelsův Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. Na základě studia vymezených textů bylo patrné, že Engelsova kniha představuje ideální výchozí bod jak pro aplikaci marxistických myšlenek do archeologie, tak i pro „pseudomarxistické“ využití, jelikož termíny „prvotně pospolné společnosti“ či „rodové zřízení“ má značně variabilní rozsah co se použití týče, zvláště pak při popisu sociálních vztahů. Termín „revoluce“, který je v archeologické terminologii již hojně využíván, se naopak v těchto zkoumaných textech vyskytuje méně často, samozřejmě zde nejvíce figuruje ve spojení s neolitickou revolucí.

Přehled primárních zdrojů (Böhm 1953)		
Autor	Název díla	Rok vydání
B. Engels	Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu	1884
J. V. Stalin	O marxismu v jazykovědě	1950
K. Marx	Kapitál	1883
K. Marx	Ke kritice politické ekonomie	1859
K. Marx	Německá ideologie	1845
K. Marx - B. Engels	Komunistický manifest	1848
L. H. Morgan	Společenské zřízení amerických Indiánů	1881

Tab. 6. J. Böhm 1953 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

Přehled primárních zdrojů (Neustupný 1967)		
Autor	Název díla	Rok vydání
B. Engels	Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu	1884
K. Marx	Ke kritice politické ekonomie	1859
K. Marx	Kapitál	1883
K. Marx - B. Engels	Komunistický manifest	1848
L. H. Morgan	Pravěká společnost	1877
V. I. Lenin	Velká iniciativa	1918

Tab. 7. E. Neustupný 1967 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

Přehled primárních zdrojů (Ambros ed. 1978)		
Autor	Název díla	Rok vydání
B. Engels	Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu	1884
J. V. Stalin	O marxismu v jazykovědě	1950
K. Marx	Kapitál	1883
K. Marx	Kapitál II	1885
K. Marx	Ke kritice politické ekonomie	1859
K. Marx	Německá ideologie	1845
K. Marx - B. Engels	Komunistický manifest	1848
L. H. Morgan	Pravěká společnost	1877
L. H. Morgan	Společenské zřízení amerických Indiánů	1881
V. I. Lenin	Vývoj kapitalismu v Rusku	1899

Tab. 8. C. Ambros (ed.) 1978 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

Přehled primárních zdrojů (Pleiner - Rybová 1978)		
Autor	Název díla	Rok vydání
B. Engels	Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu	1884
L. H. Morgan	Společenské zřízení amerických Indiánů	1881

Tab. 9. R. Pleiner – A. Rybová (eds.) 1978 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

7 ZÁVĚR

Ačkoliv komunistický režim byl ve druhé polovině dvacátého století neoddělitelnou (a ve valné většině nedobrovolnou) součástí běžného lidského života, mapování tehdejší situace v archeologii se v současné době nezdá příliš atraktivním tématem, jedinými záchvěvy tak zůstávají ojedinělé reflexe (Krekovič – Bača 2013, Neustupný 2017). Následkem této skutečnosti jsem se v první části diplomové práce snažila přiblížit tehdejší vývoj archeologického oboru v období vlády komunistického režimu, tedy v letech 1948 až po pád železné opony roku 1989. Stručně nastíněn byl také vývoj vybraných zemí spadajících pod sovětskou nadvládu, z tohoto důvodu byla popsána situace v samotném SSSR, kde byl poprvé uplatněn marxismus-leninismus jako nařízená státní ideologie, jež měla tendenci uplatňovat se ve vědeckých disciplínách, archeologii nevyjímaje, tedy již ve třicátých letech dvacátého století podléhala pětiletým plánům. Dějinný vývoj oboru byl dále přiblížen také v Polsku či v Maďarsku, představující tak státy střední Evropy.

Druhá část práce se pak soustředí na rozvíjení vytyčených teoretických otázek týkající se zejména vlivu marxistických tezí na archeologické bádání. Na základě marxistické terminologie a vymezeného literárního vzorku byla vybrána klíčová slova, jejichž pomocí jsem sledovala míru aplikace marxistických myšlenek do archeologie.

Diplomová práce přináší především ucelenější přehled vývoje československé archeologie v dobách vlády komunistického režimu a snaží se na základě vymezených teoretických otázek sledovat aplikaci marxistických tezí do archeologického studia. Práce přináší především sumarizaci vývoje československé archeologie v období komunistického režimu. Toto pojetí může představovat základ potenciálního studia v budoucnu, které by téma rozšířilo, především pak v rámci interdisciplinární spolupráce a rozšířením vzorku zkoumaných děl.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Ambros, C. (ed.) 1978: Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii. Nitra.

Ambros, C. – Hajnalová, E. – Jakab, J. 1978: Vypovedacia schopnosť biologického materiálu v archeológii. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 28–290.

Banész, B. 1978a: Počiatočné formy sociálno-ekonomickej štruktúry prvotnopospolnej spoločnosti. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 91–97.

Banész, I. 1978b: Prirodzená delba práce. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 140–142.

Bárta, J. 1978: Koncová fáza neproduktívneho hospodárstva na Slovensku. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 98–111.

Bartosiewicz, L. 2017: Archaeology in Hungary 1948–1989. In: Lozny, L. R. (ed.), Archaeology of the communist era. A political history of archaeology of the 20th century. Cham: Springer, 195–234.

Benadik, B. 1978: Vojenská demokracia. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 186–192.

Beneš, A. et al. 1978: Civilizace starší doby bronzové. In: Rybová, A. – Pleiner, R. (ed.), Pravěké dějiny Čech, 330–376.

Beranová, M. et al. 1978: Keltové v Čechách. In: Rybová, A. – Pleiner, R. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 587–675.

Béreš, J. 1978: Kultúrna skupina. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 43–47.

Bialeková, D. 1978a: Archeologická kultúra. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 21–25.

Bialeková, D. 1978b: Včasnofeudálny charakter Velkej Moravy z hľadiska konfrontácie historických a archeologických prameňov. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 257–266.

Böhm, J. 1953: Studie o periodizaci pravěkých dějin. Památky archeologické XLIV, 1–30.

Bouzek, J. 2001: Sto let od narození Jaroslava Böhma (8.3.1901–6.12.1962). Archeologické rozhledy LIII, 160–161.

Bouzek, J. 2011: Zdeněk Vašíček a archeologie. Archeologické rozhledy LXIII, 340–341.

Budil, I. 2012: Riskantní soužití: Antropologie a archeologie v Německu na přelomu devatenáctého a dvacátého století v širších historických souvislostech. In: J. Košta a kol. (eds.), Sborník Národního muzea v Praze 3–4, 5–10.

Buchvaldek M. et al. 1978: Období eneolitu. In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 234–329.

Bujna, J. 1978: Kultúrny komplex. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 67–71.

Coreth, E. et al. 1993: Filozofie 20. století. Olomouc.

Čilinská, Z. 1978a: Typ. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 52–55.

Čilinská, Z. 1978b: Feudalizmus – jeho vznik a počiatky na Slovensku. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 245–256.

Čižmář, M. 2001: Jaroslav Böhm a moravská archeologie. Archeologické rozhledy LIII, 757–762.

Dekanová, J. 1978: K obsahu pojmu "civilizácia". In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 86–89.

Demeterová, S. 1978a: Kultúrna skupina. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 48–51.

Demeterová, S. 1978b: Matriarchát. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 112–121.

Drda, P. et al. 1978: Ekonomický základ mladšieho pravěku. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 539–586.

Durozoi, G. – Roussel, A. 1994: Filozofický slovník. Praha.

Dušek, S. 1978a: Druhá spoločenská dĺbba práce. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 151–162.

Dušek, M. 1978b: Sociálno-ekonomické a etnické pomery v mladšej dobe halštatskej na Slovensku. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 177–185.

Engels, B. 1949: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. Praha. Původně vydáno roku 1938 v Moskvě.

Faulkner, N. 2007: Gordon Childe and Marxist archeology. *International socialism* 116, (dostupné z <http://isj.org.uk/gordon-childe-and-marxist-archaeology/>, 22.1.2018).

Furmánek, V. 1978a: Archeologická kultúra. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 13–20.

Furmánek, V. 1978b: K niektorým prejavom patriarchátu. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 122 – 131.

Gassowski, J. 2017: Introduction to Archaeology of the Communist Era. In: Lozny, L. R. (ed.), *Archaeology of the communist era. A political history of archaeology of the 20th century*. Cham: Springer, 1–9.

Gassowski, J. 2017b: Archaeology and Marxism in Poland: A Personal Account. In: Lozny, L. R. (ed.), *Archaeology of the communist era. A political history of archaeology of the 20th century*. Cham: Springer, 101–122.

Gramsch, A., Sommer, U. (eds.) 2011: *A history of Central European archaeology. Theory, methods, and politics*. Archaeolingua Series Minor 30. Budapest: Archaeolingua.

Heywood, A. 2003: *Political Ideologies, An Introduction*. New York.

Hrala, J. et al. 1978: Střední a severozápadní Čechy v epoše mladšího pravěku. In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), *Pravěké dějiny Čech*, 438–502.

Hrubec, I. 1978: O type á typologickej metóde. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 59–63.

Childe, G. 1949: Člověk svým tvůrcem. Praha. Původně vydáno roku 1939 nakladatelstvím Watt & Co., London.

Childe, G. 1966: Na prahu dějin. Praha. Původně vydáno 1942, Londýn.

Chochol, J. et al. 1978: Neolit a počátky výrobního hospodářství. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 159–233.

Chropovský, 1978: K niektorým metodologickým problémom archeológie. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 5–11.

Jansová, L. et al. 1978: Doba římská. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 676–744.

Kliský, M. 1978: Korene vzniku sociálnej diferenciacie spoločnosti a vzniku tried. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 194–204.

Klíma, B. et al. 1978: Vývoj lidstva v paleolitu a mezolitu. Situace na území Čech. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 109–158.

Kokeisl, P. 2015: Základy antropologie. Praha.

Kolník, T. 1978: K problému "nutnosti" otrokárскеj formácie a otrokov v pravekom a včasnehistorickom vývoji Slovenska. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 219–225.

Kolníková, E. 1978a: Podiel tovarovej a peňažnej výmeny na vzniku majetkovej a triednej diferenciacie spoločnosti. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 205–211.

Kolník, T. 1978b: Ázijský výrobný spôsob a otázka zvláštnej formácie medzi prvotnopospolným a feudálnym zriadením. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 226–244.

Kostrhun, P. 2007: Konference „The history of archeology and archaeological thought in the 20th century. Archeologické rozhledy LIX, 627–629.

Kostrhun, P. 2014: Cesty moravské paleolitické archeologie v období Československé republiky. Brno.

Krekovič, E. – Bača, M. 2013: Marxism, communism and Czechoslovak archeology. Anthropologie LI/2, 261–270.

Kuna, M. 2013: Neustupná archeologie. S Evženem Neustupným o jeho životě v archeologii. Archeologické rozhledy LXV, 405–422.

Kytlicová, O. et al. 1978: Čechy a okruh lužických popelnicových polí. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 503–538.

Lamiová – Schmiedlová, M. 1978a: Kultúrny komplex. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 64–66.

Lamiová – Schmiedlová, E. 1978b: Otrokárstvo na Slovensku. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 212–218.

Lenin, V. I. 1975: Sebrané spisy – svazek 3 (vývoj kapitalismu v Rusku). Praha. Původně vydáno roku 1975 v Moskvě.

Leone, M. 2002: The political economy of archaeological cultures: Marxism and American historical archaeology. *Journal of Social Archaeology*, 109–134.

Ložek, V. et al. 1978a: Metody a cíle archeologie. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), *Pravěké dějiny Čech*, 19–62.

Ložek, V. et al. 1978b: Vývoj přírodního prostředí v kvartéru. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), *Pravěké dějiny Čech*, 63–84.

Malina, J. – Vašíček, J. 1976: *Archeologie jak a proč? Mikulov*.

Malina, J. – Vašíček, J. 1980: *Metody experimentu v archeologii*. Praha.

Malina, J. – Vašíček, J. 1981: *Archeologie včera a dnes aneb Mají archeologové šedé hmoty více za nehty než za ušima? České Budějovice*.

Marx, K. 1985: *Kapitál I*. Bratislava. Původně vydáno roku 1867, Hamburg.

Marx, K. – Engels, B. 1974: *Manifest komunistické strany*. Praha. Původně vydáno roku 1848, Londýn.

Michálek, J. et al. 1978: Jihočeské okrsky v mladších dobách pravěku. In: In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), *Pravěké dějiny Čech*, 377–437.

Milisauskas, S. 2011: *Historical Observations on European Archaeology*. *European Prehistory*, 7–21.

Milisauskas, S. 2017: *Historical Observations on Archaeology in the Polish People's Republic, 1945–1989*. In: Lozny, L. R. (ed.), *Archaeology of the communist era. A political history of archaeology of the 20th century*. Cham: Springer, 123–150.

Miroššayová, E. 1978: Patriarchát. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 132–139.

Morgan, L. H. 1951: Společenské zřízení amerických Indiánů. Brno. Původně vydáno roku 1881, Washington.

Neustupný, E. – Neustupný, J. 1960: Nástin pravěkých dějin Československa, In: V. Denkstein, Sborník Národního muzea v Praze XIV, 95–221.

Neustupný, E. 1967: K počátkům patriarchátu ve střední Evropě. Praha.

Neustupný, E. 2017: Czech archaeology under communism. In: Lozny, L. R. (ed.), Archaeology of the communist era. A political history of archaeology of the 20th century. Cham: Springer, 151–166.

Pavúk, J. 1978: Civilizácia. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 72–79.

Pieta, K. 1978: Civilizácia ako archeologická kategória. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 80–85.

Pleiner, R. – Rybová, A. 1978: Dosavadní pokusy o syntézu pravěku Čech a dnešní stav. In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 9–18.

Pleiner, R. et al. 1978b: Epilog předslovanských dějin Čech. In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 748–777.

Rataj, J. – Šolle, M. – Vencl. S. 2013: Vzpomínky pracovníků Státního archeologického ústavu v Praze. Archeologické rozhledy LV, 139–165.

Rejholcová, M. 1978: Typ jako archeologická kategória. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 56–58.

Renfrew, C. – Bahn, P. 2004: *Archaeology: The Key Concepts*. London.

Romsauer, P. Archeologická kultúra. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 26–34.

Ruttkay, A. 1978: Vypovedacia schopnosť archeologických prameňov k problematike feudalizmu. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 267–280.

Sklenář, K. 2005: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*. Praha.

Skřivan, A. 2002: *Lexikon světových dějin 1492–1914*. Praha.

Smetánka, Z. 2008: Vzpomínky na minulost české archeologie I. Neviditelná kolej jako prostředek hledání nových cest. *Archeologické rozhledy LX*, 733–754.

Šiška, S. 1978: Príspevok k vyčleneniu pojmov "kultúra" a "kultúrna skupina" v praveku. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 35–42.

Tabaczyński, S. 1995: A future for the marxist paradigm in Central European archaeology? The Polish case. In: Kuna, M. Venclová, N. (eds.), *Whither archaeology?* Praha: Archeologický ústav AV ČR, 69–81.

Točík, A. 1978: K metodickým a terminologickým otázkám archeologie na Slovensku. In: Ambros, C. (ed.), *Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii*, 143–150.

Trigger, B. 2007: A history of archaeological thought. Cambridge: Cambridge University Press.

Turek, J. 2017: Archeologie ve službách politiky. Vesmír 96, 626–629.

Vašíček, Z. 2007: Obrázky z dějin archeologie. Archeologické rozhledy LIX, 747–761.

Valeš, L. 2007: Dějiny politických teorií. Plzeň.

Vladár, J. 1978: K problematice historického pokroku a sociálně-ekonomického vývoje pravěké společnosti Karpatské kotliny. In: Ambros, C. (ed.), Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii, 163–176.

Vlček, E. et al. 1978: Vznik a vývoj dnešního člověka. In: Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.), Pravěké dějiny Čech, 85–108.

Vlček, M. – Vacura, M. 2011: Úvod do filosofie společnosti a dějin. Antologie z děl vybraných myslitelů. Praha.

9 RESUMÉ

The presented thesis focuses on the recognition of the influence of the main Marxist theses on archaeological research in Czechoslovakia, whereas it also outlines the development of the branch during the Communist regime (1948–1989). Marxism represents a political-economic philosophy that recently developed during the twentieth century in Eastern Europe at the onset of the Communist regime and its ordered state ideology, Marxism-Leninism, which was based on Marxist ideas. In this form, Marxist (later Marxist-Leninist) thoughts were reflected in all areas of human life, including archaeology. I focused on the study of a select literary sample, where individual works represent a different approach towards this compulsory worldview. The basis for creating a theoretical model is the assumption that the character of the work greatly affects the application of Marxist theories (or later Marxism-Leninism), and within the context of works of general interest these ideas are applied only on a general basis and not in their own interest, but as an obligation to political situation. The hypothesis is developed on the basis of theoretical questions, which are solved based on the select keywords derived from Marxist terminology. Using these terms, individual views of literary works are developed from the point of view of this use of keywords or their quantity within their own text. The diploma thesis provides a more comprehensive overview of the development of Czechoslovakian archeology during the Communist regime and tries to follow the application of Marxist theses to the archaeological study on the basis of defined theoretical questions. The theme presents an interesting probe into the development of Czechoslovakian archeology and also explains another concept of archaeological study. In the future, it would be an ideal subject to expand upon, particularly to broaden it within the context of interdisciplinary cooperation and to develop the sample of the studied works.

10 PŘÍLOHY

10.1 Seznam příloh

Tab. 1 – Přehled zkoumaných archeologických textů s informací o průměrném výskytu vymezených klíčových slov na stranu.

Tab. 2. J. Böhm 1953 – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Tab. 3. E. Neustupný 1967 – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Tab. 4. C. Ambros 1978 (ed.) – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Tab. 5. R. Pleiner – A. Rybová (eds) 1978 – přehled použitých klíčových slov a jejich využití v textu.

Tab. 6. J. Böhm 1953 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

Tab. 7. E. Neustupný 1967 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

Tab. 8. C. Ambros (ed.) 1978 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

Tab. 9. R. Pleiner – A. Rybová (eds.) 1978 – přehled použitých primárních zdrojů marxistické (marxisticko-leninské) teorie vázaných ke klíčovým slovům.

Graf 1. J. Böhm 1953 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.

Graf 2. E. Neustupný 1967 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.

Graf 3. C. Ambros (ed.) 1978 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.

Graf 4. R. Pleiner – A. Rybová (eds.) 1978 – zobrazení kvantity klíčových slov a jejich použití v rámci daného textu.